

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1867.

ΤΟΜΟΣ ΙΖ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 406.

ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΝ ΑΡΓΙΝΟΥΣΑΙΣ
ΝΙΚΗΣΑΝΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ.

(406 π. Χ.)

(Άπηγγέλη εν τῷ Ἀθηναίῳ ὑπὸ τοῦ Κ. Π. Παπαβήρη γράψαλου.)

Ἡ ΕΛΛΑΣ διηγήθη ἐν τῶν ἐσχάτων ἐπεισοδίων τοῦ πολέμου, ὃν ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη διεξήγαγον αἱ δύο κορυφαῖαι πόλεις τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἐρίσασαι περὶ τῆς ἡγεμονίας καὶ συμπαρασύρασαι εἰς τὴν ἔριν πάσας τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐτέρου τῶν πρωταγωνιστῶν. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἶναι ἡ καταδικὴ τῶν δέκα στρατηγῶν τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις ἀριστευσάντων. Ἡ καταδικὴ αὕτη ἀποδεικνύει μέγχι τίνος βαθμοῦ ἀδικίας καὶ ἀφροσύνης δύναται νὰ φθάσῃ ἡ τυραννία τοῦ ὄχλου, ἀγομένου ὑπὸ τῶν ταπεινῶν αὐτοῦ παθῶν, ὅταν τὰ πάθη ταῦτα συνδουλίσωσιν ἐνάμιλλοι αὐτοῦ ὑπηρετῆται καὶ κόλακες, ὅπως καὶ αὐτοὶ κορέσωσιν ἴδια, ἔτι ταπεινότερα πάθη· διότι τὰ πάθη τοῦ τυραννοῦντος πλήθους, ἢ πρὸς πᾶσαν ὑπεροχὴν ἀπέχθεια καὶ ἢ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς οἰκείας ἀχαλινώτου παντοδυναμίας ὁρμῆ, προέρχονται κυρίως ἐκ τῆς ἀπαιδεύτου αὐτοῦ φύσεως,

τῆς δυσπιστοῦσης μὲν πρὸς πᾶν καλόν, ἐτοιμῶς δὲ διδούσης πίστιν εἰς πᾶσαν πονηρὰν φήμην.

Τὰ κινουντα ὁμοῦς τοὺς κόλακας τοῦ ὄχλου πάθη εἶναι ἡ ἄμετρος φιλαυτία καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ πρὸς πάντας περιφρόνησις, πάθη ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν ἀληθῆ φιλοπατρίαν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν κρατύνονται καὶ δὲν μεγαλοουργοῦσι τὰ ἔθνη.

Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 407 π. Χ. περὶ τὸ Νότιον (πλησίον τῆς Ἐφέσου) ἦτταν τῶν Ἀθηναίων, οὗτοι ἀποχειροτονήσαντες τὸν Ἀλκιβιάδην ἐξελέξαντο, πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, δέκα στρατηγούς, ὅπως παραλάβωσι τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Σάμῳ στόλου καὶ ἐξυκολουθήσωσι τὸν πόλεμον. Οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ὁ Κόνων, ὁ Διομέδων, ὁ Λυσίας (1), ὁ Περικλῆς, ὁ Ἐρακυνίδης, ὁ Ἀριστοκράτης, ὁ Ἀρχέστρατος, ὁ Πρωτόμαχος, ὁ Θράσυλλος καὶ ὁ Ἀριστογένης. Ἐξ αὐτῶν ὁ Κόνων διετάχθη ν' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως μετὰ τῶν εἰκοσι αὐτοῦ πλοίων ἐξ Ἄνδρου, ἐνθα ἐναυλόχει, ὅπως παραλάβῃ τὸν στόλον ἀπὸ τῶν Ἀλκιβιάδην.

Ὁ Κόνων, ἀφίχθεις εἰς Σάμον εὔρε τὸ ναυτικόν

(1) Ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει ἀντὶ τοῦ Λυσίου τὸν Λέοντα. Καὶ τῶντι ὁ Λέων φαίνεται ὁδηγῶν τὸν στόλον καὶ ἐν τῇ περὶ Μυτιλήνης ναυμαχίᾳ, καθ' ἣν ἠττήθη ὁ Κόνων· ἀλλ' ἔπειτα, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίαν, δὲν ἀπαντάται ὁ Λυσίας· ἴσως οὗτος διεδέχθη τὸν Λέοντα ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντα.

ἐν μεγάλῃ ἀθυμίᾳ οὐ μόνον διὰ τὴν οἰκτρὰν ἐκβασιν τῆς ἐν Νοτίῳ ναυμαχίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ψευθεΐσας πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην ἐλπίδας καὶ τὴν δυσκολίαν τῆς τακτικῆς τῶν πληρωμάτων μισθοδοσίας. Τὴν τελευταίαν ταύτην δυσκολίαν ἐθεράπευσεν ὁ Κόνων καταρτίσας ἐβδομήκοντα τριήρεις ἀντὶ τῶν προτέρων ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα, καὶ παραλαβὼν εἰς τὸν οὕτω καταρτισθέντα στόλον τοὺς δεξιωτέρους τῶν εἰς τὰς ἀφοπλισθείσας ναῦς ἀνδρῶν, οὕτω δὲ συγκροτήσας ἀξιόμαχον δύνάμιν, περιέπλεε τὴν ἐχθρικήν παραλίαν, συλλέγων λείαν καὶ χρήματα πρὸς συντήρησιν.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔληξε τοῦ πολυμηχανοῦ Λυσάνδρου ἡ ὑπηρεσία, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ Καλλικρατίδης. Μεγάλη καὶ περίεργος εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν χαρακτήρων τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν· ὁ μὲν Λυσάνδρος, στρατηγὸς ἔμπειρος καὶ περὶ πᾶσαν πολιτικὴν μηχανὴν ἀριστοτέχνης, ἦν γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ τοπικοῦ λεγομένου πνεύματος, εἰς οὐδὲν, ἐξαίρεσει τῆς Σπάρτης, τὴν ἄλλην Ἑλλάδα λογιζομένην καὶ μεταχειριζόμενος αὐτὴν μὲν ὡς ἀπλοῦν ὄργανον τοῦ ἰδιοτελοῦς τῆς Σπάρτης συμφέροντος, τὴν δὲ Σπάρτην πάλιν ὡς ὄργανον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀκορέστου φιλαρχίας. Ὁ δὲ Καλλικρατίδης ἦν ὄντως πανελλήνιος ἀνὴρ, φέρων καρδίαν πάλλουσαν ὑπὲρ τῆς ὅλης Ἑλλάδος καὶ διώκων οὐχὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἐρειπειῶν αὐτῆς ἰδρυσιν τῆς πικροδυναμίας τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ τὴν ἑνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὡς τὸν μόνον ἄξιον σκοπὸν τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ φιλοδοξίας (1).

Δυστυχῶς ἡ εἰμαρμένη, μάλιστα ἐπιδειξάσα τοιοῦτον ἄνδρα εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀφῆρπασεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου σταδίου (2). Εἰς τὸν ἄνδρα τούτον παρέδωκεν ὁ Λυσάνδρος τὸν στόλον, ἀλλὰ μετὰ κενουτάκειου, ἐπιστρέψας εἰς τὸν Κῦρον ὅσα πρὸ αὐτοῦ εἶχε λάβει χρήματα πρὸς διεξάγωγὴν τοῦ πολέμου, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ταῦτα εἶχε διαπιστεύσει προσωπικῶς εἰς αὐτὸν ὁ μέγας βασιλεὺς. Ὁ Λυσάνδρος βραβείως ἔφερε τὴν λήξιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς καὶ πολλὰ διὰ τῶν οἰκείων καὶ φίλων διέσπειρεν, ὅπως καταστάσῃ χαλεπότερον τὸ ἔργον τοῦ διαδόχου καὶ παρασκευάσῃ τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ. Οἱ ἐν τῷ στόλῳ φίλοι τοῦ Λυσάνδρου ἐμέμφοντο πικρῶς τοὺς Λακεδαιμονίους διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν ναυάρχων, καθ' ἣν πολλάκις ἔπεμπον ἀντὶ ναυάρχων ἐπιτηδεῶν καὶ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων πεπειραμένων, ἀνδρῶν ἀπειρῶν τῆς τε τῆς θαλάσσης καὶ τῶν τὴν

ἐπιτυχίαν ἐγγυωμένων περιστάσεων, κινδυνεύοντες οὕτω ν' ἀπολέσωσιν ὅ,τι πρὸ μικροῦ εἶχον κερδίσει. Ἐντεῦθεν μαθὼν ὁ Καλλικρατίδης ὅτι ὁ στρατὸς ἀπροθύμως ὑπηρετεῖ καὶ ὅτι ἡ πειθαρχία καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν πίστις αὐτοῦ ἐσκαλεύοντο, συγκλήσας τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στρατοῦ εἶπεν εἰς αὐτούς τὰ ἑξῆς· «Τὸ κατ' ἐμὲ ἤθελον μείνει λίαν εὐχάριστος ἐν Σπάρτῃ, οὔτε ἔχω τι ν' ἀντεῖπω ἐὰν ὁ Λυσάνδρος ἢ ἄλλος τις θέλῃ νὰ ἴναι τῶν ναυάρχων ὁ ἀριστος. Σταβλεις ὅμως ὑπὸ τῆς Σπάρτης ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, οὐδὲν ἔχω νὰ πράξω ἄλλο ἢ νὰ ἐκτελέσω, ὡς ἂν δύναιμι ἀκριβῶς καὶ πιστῶς, τὴν ἐντολὴν τῆς πατρίδος. Ἐκ τούτων γινώσκετε μέχρι τίνος φθάνει ἡ φιλαυτία μου, ἅμα δὲ καὶ τὰς κατὰ τῆς Σπάρτης διαδοχόμενας αἰτιάσεις· (ἐπὶ τῇ συνεχεῖ μεταβολῇ τῶν ναυάρχων). Συμβουλευσάτε μοι δὲ τί φρονεῖτε περὶ τοῦ πρακτέου· νὰ μείνω ἢ νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ν' ἀναγγείλω εἰς αὐτὴν τὰ ἐδῶ συμβαινόντα».

Ἡ εὐγενὴς καὶ γενναία αὐτῆ φωνὴ τοῦ καθήκοντος· ἐπέφερεν ἀριστον ἀποτέλεσμα· οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ εἰπῇ ἄλλο τι ἢ ὅτι ὁ ναύαρχος ὀφείλει νὰ ὑπακούσῃ εἰς τῆς πατρίδος τὴν διαταγὴν καὶ κατ' αὐτὴν νὰ πράξῃ.

Ὁ Καλλικρατίδης ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ πορισθῇ τὰ πρὸς ἐξασκούμενον τοῦ πολέμου ἀφεντα χρήματα, ὧν ἐστέρησεν αὐτὸν μετὰ θυμασιαίας πανουργίας ὁ Λυσάνδρος σκοπῶν δύο τινὰ, τὸ μὲν νὰ καταστήσῃ εἰς τὸν στρατὸν θλιβεράν τὴν ἀπέλευσίν του, στερούμενον ἕνεκεν αὐτῆς καὶ τοῦ μισθοῦ του, τὸ δὲ νὰ παραλύσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ διαδόχου πρὸς ἐξασκούμενον τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ ταῦτα ἐματαιώσεν ὁ κατὰ τὸν Διόδωρον «νέος μὲν παντελῶς, ἄκακος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἀπλοῦς» ἀλλὰ καὶ ἀδάμαστος περὶ τὴν πληρωσιν τοῦ καθήκοντος Καλλικρατίδης.

Συλλέξας τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἤρχισεν ἐτοιμαζόμενος πρὸς τὴν ἐξασκούμενον τοῦ πολέμου. Καταρτήσας δὲ στόλον ἐξ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τριήρων, ἐξ ὧν δέκα μόνον ἦσαν Λακεδαιμόνιοι, ἔπλευσε πρὸς τὴν Λέσβον καὶ ἐπεχείρησε τὴν ἄλωσιν τῆς Μηθύμνης, πόλεως ἐχούσης φρουρὰν Ἀθηναίων. Κυριεύσας δὲ αὐτὴν δι' ἐφόδου ἠνέχθη μὲν τὴν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διαρπαγὴν τῆς κινητῆς περιουσίας, ἀλλ' ὅταν οἱ σύμμαχοι ἀπήτησαν νὰ πωληθῶσιν οἱ Μηθημναῖοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι αἰχμάλωτοι, κατὰ τὸ γενικῶς τότε κρατοῦν ἔθος, ὁ Καλλικρατίδης ἀνέστη, εἰπὼν ὅτι οὐδεὶς ἐλεύθερος Ἕλληνα, ἀδιάφορον ἂν σύμμαχος ἢ πολέμιος, θέλει πωληθῆ ὡς δούλος, ἐνὸς αὐτοῦ ἀρχῆ καὶ δύναιται νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο. Ὅπως ἐκτιμήσωμεν τὴν γενναιοφροσύνην τῆς πράξεως ταύτης, δεῖν νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ πώλησις

τῶν αἰχμάλωτων ἦν ἔθος κοινῶς παραδεδεγμένον ἐν τῇ ἀρχαιότητι· ὅτι ταύτην ἀπῆτουν σύμμαχοι πρὸς πληρωμὴν τῶν ὁποίων ἀνεπαρκεῖς εἶχεν ὁ ναύαρχος πόρου· ὅτι οἱ σύμμαχοι οὗτοι εὐλόγως ἠδύναντο νὰ εἰπωσι γογγύζοντες· «ἂν ἡμεῖς περιεπίπταμεν εἰς χεῖρας τοῦ Κόνωνος, οὐδόλως ἠθέλαμεν ἀξιοῦσθαι τοιαύτης εὐεργεσίας.» Ἐντεῦθεν ἡ πράξις αὐτῆ ἀπέβαινε τόλμημα κινδυνώδεστατον ὡς πρὸς τὴν προθυμίαν τῶν συμμάχων, ἴσως ἀξιοκατάκριτον ἐν Σπάρτῃ, πικρῶς δὲ καὶ ἀνωφελες, διότι μία πράξις, ἀντιβαίνουσα εἰς κοινῶς καὶ χρονίως τηρούμενον ἔθιμον δὲν ἠδύνει ν' ἀνατρέψῃ αὐτό.

Ἀλλ' ἡ πράξις αὐτῆ ἀποβαίνει μοναδικὸν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ παράδειγμα ἐξόχου γενναιοφροσύνης, κυρίως ὡς ἐκ τοῦ λόγου αὐτῆς, διότι ὀρίζεται ὡς ἀπρόβροια ἀρχῆς γενικῆς καὶ πάντοτε τηρητέας ἐφ' ὅσον ἤρτητο ἀπὸ τοῦ Καλλικρατίδου, τῆς ἀρχῆς ὅτι οὐδεὶς Ἕλληνα δύναιται νὰ πωληθῆ ὡς δούλος.

Γιῶντι τοιαῦτα βαθέως ἐρριζωμένοι πληγαὶ θεωραπεύονται μόνον διὰ τῆς προόδου τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, ἀλλ' ἡ πρόοδος ὑποθέτει τὸ πρῶτον βῆμα, τούτο δὲ ἀποτελοῦσι μεμονωμένοι πράξεις. Αὗται, προκαλοῦσαι διὰ τῆς πρὸς τὰ κατὰ ἀμίλλης ἐτέρας πράξεις ὁμοίας, βελτιοῦσι κατὰ μικρὸν τὰ ἦθη καὶ προάγουσι τὴν ἀνθρωπότητα. Εἰς ὅμως δεῖν ν' ἀρχίσῃ, ὁ δὲ πρῶτος δούς τὸ παράδειγμα, μάλιστα ὑπὸ περιστάσεις οἷαι αἰ προεκτεθεῖσαι, αὐτὸς εἶναι ἀληθῆς ἥρωας. Ὁ Κόνων, σπεύσας εἰς βοήθειαν τῆς Μηθύμνης, καὶ εὐρὼν αὐτὴν κυριευθεῖσαν, ἔπλευσε πρὸς τινὰ νῆσον τῶν ἑκατὸν καλουμένων, ἐκεῖ δὲ ἔσπευσε καὶ ὁ Καλλικρατίδης ὅπως καταναυμαχῆσῃ αὐτόν· ἀλλ' ὁ Κόνων, ἐπισφαλῆς θεωρήσας νὰ δεχθῆ ἐκεῖ τὴν μάχην πρὸς διπλασίας τριήρεις, ἔπλευσε πρὸς τὴν Μυτιλήνην, ἐνθα ἠκολούθησεν αὐτὸν ὁ Καλλικρατίδης· ἤλιπε δὲ ὁ Κόνων, ὅτι πρὸ τοῦ λιμένα ἠδύνει μετ' ὀλιγωτέρου κινδύνου νὰ δεχθῆ τὸν ἀγῶνα, μαχόμενος οὐχὶ πρὸς πάσας τὰς ἐχθρικές τριήρεις, ἀλλὰ πρὸς μόνους τὰς ταχύτερον πλεούσας καὶ τῶν λοιπῶν προηγουμένας. Ὁ Καλλικρατίδης ὅμως κατώρθωσε νὰ εἰσπλεύσῃ μετὰ τοῦ Κόνωνος εἰς τὸν λιμένα καὶ προσβάλων αὐτὸν, πρὶν ἢ παρασκευασθῆ ἀποχρώντως εἰς ἄμυναν, κατενίκησεν αὐτὸν τριάκοντα κυριεύσας τριήρεις ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα τοῦ Κόνωνος. Μετὰ τὴν ἦτταν ταύτην ὁ Κόνων ἐκλείσθη μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα, ὅπου ἐπολιορκεῖτο· ὁ λιμὴν οὗτος ἦν διπλοῦς, ἔχων μίαν μὲν ἐξόδον πρὸς ἄρκτον, ἑτέραν δὲ πρὸς μεσημβρίαν.

Μέγας ἦν ὁ κίνδυνος ὃν διέτρεχεν ὁ Κόνων καὶ εἰς Μυτιληναῖοι, διότι ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ἦν ἀφρευκτος, ἂν δὲν ἤρχετο ἐξ Ἀθηναίων βοήθειαι· ἀλλ' ἡ

βοήθεια αὐτῆ δὲν ἦν δυνατὴ εἰ μὴ ἐγνωστοποιεῖτο εἰς Ἀθήνας, ἡ δεινὴ τοῦ στρατηγοῦ θέσις καὶ ἡ ἀνὰ τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ Κόνων μετὰ πολλῆς δεξιότητος κατώρθωσε ν' ἀποστείλῃ δύο τριήρεις εἰς τὰς Ἀθήνας· ἀνὰ μέσον τοῦ πολυπληθοῦς στόλου τῶν πολεμίων, οἵτινες εἶχον κεκλεισμένους ἀμφοτέρους τοὺς λιμένας καὶ ἡ μὲν ἐξ αὐτῶν συνελήφθη ὑπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου, ἀλλ' ἡ ἑτέρα ἐξέφυγε τὴν καταδίωξιν, ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐξηγγεῖλε τὴν πολιορκίαν. Ἐν τούτοις ὁ ἐν Σάμῳ ναυάρχων Ἀθηναῖος στρατηγὸς Διομέδων, μαθὼν τὴν κρίσιμον τοῦ Κόνωνος θέσιν ἔσπευσε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν δυνάμεως εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καταναυμαχῆθαι ὑπὸ τοῦ Καλλικρατίδου ἐν τῷ στενῷ τοῦ Εὐρίπου, δι' οὗ ἠγωνίζετο νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα, ἀπώλεσε πάντα αὐτοῦ τὸν στόλον μόνον διασωθεὶς μετὰ δύο τριήρων.

Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὰ τρέχοντα ἐψήφισαν ἀμέσως βοήθειαν ἐξ ἑκατὸν δέκα τριήρων καὶ ἐντὸς τριάκοντα μόνον ἡμερῶν ὁ νέος οὗτος στόλος ἐξηρτίσθη καὶ ἐστάλη εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐκ τούτου καὶ μόνου τοῦ γεγονότος μετὰ 26 περὶ τοῦ ἐτῆ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου καὶ μετὰ τοσαύτας τῆς πόλεως συμφορᾶς, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν ἀνεξαντλήτων πόρων τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἀπαραμίλλου δραστηριότητος τῶν ἐν αὐταῖς ἐπιτετραμμένων τὰ τοῦ πολέμου.

Ὁ στόλος οὗτος ἀπῆλθεν εἰς Σάμον παρέλαβε αὐτῶν δέκα ναῦς, ἤθροισε δὲ καὶ ἄλλας πλείους τῶν τριάκοντα παρὰ τῶν συμμάχων καὶ οὕτω ἀπετελέσθη δύνάμις ἐκ πλοίων ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν πενήκοντα, μεθ' ὧν οἱ στρατηγοὶ κατέπλευσαν εἰς Ἀργινούσας νήστους σπεύδοντες νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Μυτιλήνης.

Ὁ Καλλικρατίδης, μαθὼν ταῦτα ἐπὶ μὲν τῆς πολιορκίας κατέλιπε τὸν ἑτερόκρον μετὰ πενήκοντα πλοίων, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως ἐξέπλευσε κατὰ τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων, αὐθημερὸν δὲ ἐπλησίασε πρὸς αὐτὸν ναυλοχοῦντα παρὰ ταῖς Ἀργινούσας νήστους. Αἱ νῆσοι αὗται κείνται μεταξύ Μυτιλήνης καὶ τῆς ἐν μικρῇ Ἀσίᾳ Κύμης, μικρὸν ἀπέχουσαι τῆς στερεᾶς καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Κάνδος. Ἄνεμος σφοδρὸς καὶ βροχὴ ἠνάγκασε τὸν Καλλικρατίδαν ν' ἀναβάλλῃ τὴν μάχην εἰς τὴν ἐπιούσαν, καθ' ἣν ἀμφοτέροι οἱ στόλοι παρεσκευάσθησαν, εἰς τὴν μεγίστην τῶν ναυμαχιῶν τῶν Ἑλλήνων πρὸς Ἕλληνας (1).

Ἡ δύνάμις τῶν ἀντιπάλων δὲν ἦτο ἴση, διότι ὁ μὲν Καλλικρατίδης εἶχεν ἑκατὸν εἴκοσι ναῦς, οἱ δὲ

(1) Φάσκον τε, ἦν σωθῆ οἰκάδε κατὰ γε τὸ αὐτῷ δυνατὸν διελλάξεν Ἀθηναῖους καὶ Λακεδαιμονίους (Ξενοφ. ἱστορ. 16.)

(2) Καλλικρατίδης... γενόμενος τοῖς ἄκροις ἐνάμιλλος τῶν Ἑλλήνων, διὰ δικαιοσύνην καὶ μεγαλοψυχίαν καὶ ἀνδρείαν.

Πλωτάρ. ἐν βίῳ Λυσάνδρου. 7.—

(1) «Μεγίστη γὰρ αὕτη μνημονεύεται ναυμαχία γεγεννημένη Ἕλλησι πρὸς Ἕλληνας». Διοδ. Σικ. ἱστορ. ΙΓ'. 98. 99.

Ἀθηναίους ἑκατὸν πενήκοντα (1). Διὰ τὴν ἀνισότη-
τα ταύτην τῶν δυνάμεων ὁ Κυβερνήτης τῆς ναυαρχί-
δος τοῦ Καλλικρατίδου Ἐρμιων εἶπεν (2) εἰς αὐτὸν,
ὅτι κάλλιον ἦτον νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἀκμῇ
τῆς νεότητος ναύαρχος ἀπήντησεν, ὅτι «ἀποθνή-
σκων κατ' οὐδὲν ἀδοξότεραν ποιήσῃ τὴν Σπάρτην,
» φεύγειν δὲ αἰσχρὸν εἶναι».

Οὕτω λοιπὸν παρεσκευάσθησαν οἱ στόλοι εἰς μά-
χην. Οἱ Ἀθηναῖοι παρετάχθησαν πρὸ τῶν Ἀργινοῦ-
σῶν, αἳ εἶχον κατὰ τὰ νῶτα ἢ κυρία αὐτῶν δύνα-
μις ἦν εἰς τὰς πτέρυγας, διότι ἐν ἐκάστη αὐτῶν ὑ-
πῆρχον ἀνὰ ἐξήκοντα πλοῖα τεταγμένα εἰς τέσσα-
ρος μοίρας, ἀνὰ 15 ἐν ἐκάστη πτέρυγι· δύο μοῖραι
ἦσαν ἔμπροσθεν καὶ δύο ἐν ἐπιφυλακῇ πρὸς ὑποστή-
ριξιν τῶν προτεταγμένων. Ὁ Ἀριστοκράτης καὶ ὁ
Διομέδων διώκουν τὰς δύο τοῦ μετώπου μοίρας τῆς
ἀριστερᾶς πτέρυγος, τὰς δὲ ἑτέρας τῆς ἐπιφυ-
λακῆς αὐτῆς, ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Ἐρασινίδης. Ἐν τῇ
ἀριστερᾷ πτέρυγι τὰς μὲν δύο τοῦ μετώπου μοίρας
ὠδήγουν ὁ Πρωτόμαχος καὶ ὁ Θράσυλλος, τὰς δὲ
τῆς ἐπιφυλακῆς ὁ Αὐσίτας καὶ ὁ Ἀριστογένης (3) Δύο
ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν δὲν μετέσχον τῆς μάχης,
ὁ Ἀρχέστρατος, ἀποθανὼν, καὶ ὁ Κόνων, ἀλλαχοῦ
εὐρισκόμενος.

Αἱ δύο πτέρυγες ἦσαν λοιπὸν κατὰ πυκνὰς φά-
λαγγας τεταγμέναι, τὸ δὲ κέντρον ἐπὶ μιᾶς μόνον
γραμμῆς, ἀλλ' εἶχεν ὀπισθὲν τοῦ πλησιέστατα μίαν
τῶν νήσων, ὥστε δὲν ἦν δυνατόν νὰ προσβληθῇ ἢ
μόνον κατὰ μέτωπον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ θέσις αὐ-
τοῦ ἐπέτρεπε τὴν ἀραιὰν διάταξιν του. Ὁ τῶν Λα-
κεδαιμονίων στόλος ἦν τεταγμένος εἰς μίαν γραμ-
μῆν. Ἡ διαφορὰ αὐτῆς παρατάξεως χρήζει ἐξηγή-
σεως· ἡ εἰς πυκνὰς φάλαγγας τῶν πτερυγῶν συγ-
κρότησις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ ἡ τοῦ κέντρου
πλησιέστατα πρὸς τὴν ξηρὰν παράταξιν αὐτοῦ, σκο-
πὸν εἶχον νὰ ματαιώσωσι τὸν διέκπλον καὶ περι-
πλον τῶν ἐχθρικῶν πλοίων (4).

Οἱ κατὰ θάλασσαν πόλεμοι τῶν ἀρχαίων δὲν ὡ-
μοιάζον τὰς μέχοι πρὸ μικροῦ ναυμαχίας τῶν νεω-
τέρων, καθ' ἃς ἡ μάχη κυρίως συνίστατο εἰς τὸν ἐκ-
τινος ἀποστάσεως πυροβολισμὸν τῶν ἐχθρικῶν
πλοίων, ἐκ τῆς ἀκριβείας τοῦ ὁποῦ ταῦτα ἀποβάλλ-
λοντα τοὺς ἀνδρας ἢ τὸ πηδάλιον ἢ τοὺς ἰστοὺς καὶ
ἀνίκανα πρὸς ἄμυναν καθιστάμενα κατεστρέφοντο
ἢ, ὅπερ συνηθέστερον, ἠλίσκοντο. Ὁ ἐκ τοῦ συστά-
δην πόλεμος, ἐπιπίπτοντος τοῦ ἐπιτιθεμένου πλοίου

εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ πολεμίου σκάφους, φθείροντος
ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ τεῖχην, τὰ ἐξάρτια καὶ τοὺς ναυ-
βάτας καὶ ἐπιβάλλοντος οὕτω σιγῆν εἰς τὰ πυρο-
βόλα αὐτοῦ, ὁ ἐκ τοῦ συστάδην τοιοῦτος πόλεμος,
λέγομεν, δὲν ἦν μέχρις ἐσχάτων ὁ συνήθης τρόπος
τοῦ ναυμαχεῖν· ἐντεῦθεν αἱ κατὰ φάλαγγας ναυμα-
χίαι καὶ ἡ ἐν θαλάσῃ μεγάλη σπουδαιότης τῶν ἐξε-
λιγμῶν τῆς τακτικῆς. Ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἀρχαίοις
διὰ τὴν ἔλλειψιν πυροβόλων ἢ ἐξ ἀποστάσεως προσ-
βολῆ ἦν πάντως ἀνεπρκής, τὸ δὲ σπουδαῖον τῆς
νίκης μέσον ἦν ἡ σύγκρουσις πλοίου πρὸς πλοῖον δι'
ἧς κατεσυντρίβοντο αἱ κώπαι, παρέλυον αἱ κινήσεις,
ἐφρονέοντο διὰ τῶν βελῶν καὶ τῶν ἀγγεμάχων ὀ-
πλων τὰ πληρώματα καὶ διὰ τοῦ ἐμβόλου, εἶδους
σιδηροῦ βράμφους, διεφρήγγετο ἡ ἐχθρική ναὺς καὶ
κατεποντίζετο ἢ, ἂν δὲν ἐπκσχε τὴν διὰ τοῦ ἐμβό-
λου ῥῆξιν, παρεδίδοτο. Ὅθεν σπουδαιότατον πλεο-
νέκτημα ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ δεξιότης καὶ ἡ τα-
χύτης τῶν κινήσεων τοῦ ἐπιτιθεμένου πλοίου ὅπως
ἐκλέξῃ τὸ μᾶλλον τρωτὸν μέρος τοῦ ἀντιπάλου καὶ
καταφέρῃ εἰς αὐτὸν καιρίαν πληγῆν. Αἱ τὸν σκοπὸν
τοῦτον ἔχουσαι κινήσεις τῶν στόλων ἦσαν ὁ διέκ-
πλος καὶ περίπλος, οἱ δὲ κατ' αὐτὰς δεξιότεροι
ἐκέρδαινον τὴν νίκην. Οἱ τῶν Ἀθηναίων λοιπὸν στρα-
τηγοὶ, καὶ τοὶ ἔχοντες πλείοτερα πλοῖα, ἐπέιθοντο
ὅτι τὰ πληρώματα δὲν εἶχον τὴν πρὸς τὰς ναυτικὰς
ἐκείνας κινήσεις ἀπαιτουμένην δεξιότητα, δι' ἣν ἐν
ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου διεκρίνοντο αἱ
ναυτικαὶ αὐτῶν μοῖραι· ἡ δεξιότης αὐτῆ εἶχε περι-
έλθει εἰς τοὺς ἀντιπάλους, ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ἡ
τῶν Ἀθηναίων παράταξις, σκοποῦσα, νὰ ματαιώσῃ
τὴν περὶ τὸν διέκπλον καὶ περίπλον ὑπεροχὴν τῶν
Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἄξιον
ὡσαύτως μνεῖσαι εἶναι, ὅτι ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ἡ
ἐφεύρεσις τῶν ἀτμοκινήτων καὶ σιδηροφράκτων
πλοίων, ἐλαχίστην πασχόντων ἐκ τῶν πυροβόλων
βλάβην κατὰ τὰ τεῖχην, ἐπανήγαγε τὰς ναυμαχίας
εἰς τὸ ἀρχαῖον σύστημα. Τοῦ λοιποῦ πιθανώτατον
εἶναι, ὅτι αἱ ἐξ ἀποστάσεως ναυτικαὶ μάχαι θέλου-
σιν ἐγκαταλειφθῆ, ἢ δὲ τύχη τοῦ κατὰ θάλασσαν
πολέμου θέλει ἐξήρηται ἐκ τῆς γιγαντώδους πάλ-
λης, ἣν τὰ πολεμικὰ πλοῖα θέλουν ἐπιχειρεῖ ἐπιπί-
πτοντα, ὡς οἱ ἀρχαῖοι, εἰς τὰ πλευρὰ τῶν ἐχθρικῶν
σκυφῶν, πηγνύοντα εἰς αὐτὰ τὰ φοβερὰ αὐτῶν ἐμ-
βολα, ἀνοίγοντα ῥήγματα εἰς τοὺς θώρακας τῶν
ἀντιπάλων, πυροβολοῦντα ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ
τῶν πολεμίων πληρωμάτων, θραύοντα τὰ πηδάλια
καὶ τὰς μηχανὰς, παραλύοντα πάσας τὰς κινήσεις
καὶ πᾶσαν ἄμυναν τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ ἐπιφέροντα
οὕτω τὴν κατάδυσιν αὐτοῦ· ὥστε τοῦ λοιποῦ οἱ τῆς
τακτικῆς καθ' ὁμάδα ἐλιγμοὶ μικροτέρων σχετικῶς
θέλουσιν ἔχει ἐπὶ τῶν ναυμαχιῶν ἀπὸ τὴν τὸ πλεῖ-

στον δὲ θέλει ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρωτοβουλίας τῶν
κυβερνητῶν τῶν πλοίων, οἵτινες ὡς οἱ ἀρχαῖοι θέλου-
σι προσπαθεῖ νὰ ἐπιτεθῶσι καθ' ὃν εἶπομεν τρόπον
κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων συνορμῶντες μάλιστα
δύο ἢ πλείοτεροι καθ' ἑνὸς μεμονωμένου καὶ οὕτω
καταστρέφοντες αὐτό.

Τοιοῦτον παράδειγμα ἔδωκεν ἡμῖν ἡ ἐν Λίσσῃ
ναυμαχία, καθ' ἣν ὁ Αὐστριακὸς ναύαρχος ἐπέπεσε
κατὰ τῆς Ἰταλικῆς ναυαρχίδος, ἀντέσχεν εἰς τὸν
φοβερόν κλονισμὸν τῆς συγκρούσεως, ἤνοιξε τὰ πλευ-
ρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ ἐπήγαγε τὴν τρομερὰν
αὐτοῦ καταστροφὴν. Καὶ τὸ δίκροτον ὁ Αὐτοκρά-
τωρ ὑπέστη τὴν ἀπόπειραν τοιαύτης ἐπιθέσεως ὑπὸ
τοῦ Alfondatore, ἀλλ' ἡ προσβολή, εἴτε ἐκ τύχης
εἴτε ἐξ ἀδεξιότητος, ἀπέτυχε, παρολισθήσαντος τοῦ
ἐμβόλου, ἡ δὲ ἀδάμαστος καρτερία καὶ τὸ κατὰψυ-
χρον θάρρος τοῦ κυβερνήτου καὶ τοῦ πληρώματος ἡ
ἀκλόνητος πειθαρχία ἔσωσαν αὐτὸ ἀπὸ τῆς κατα-
στροφῆς.

Περὶ Ἀργινοῦσας λοιπὸν, παραταχθέντων τῶν
δύο ἀντιπάλων εἰς μάχην, ἤρξατο αὕτη κατ' ἀρχάς
μὲν ἐκ παρατάξεως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διὰ τῆς συ-
νήθους, ὡς εἶπομεν, οἰνοῖ πυγμαχίας πλοίου πρὸς
πλοῖον. Ὁ Καλλικρατίδης εὐρίσκειτο ἐν τῇ δεξιᾷ
πτέρυγι τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου, ἐπετέθη δὲ
τὸ πρῶτον κατὰ τῆς τριήρεως τοῦ Ἀθηναίου ναυάρ-
χου Αὐσίου, ἔτρωσεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου διὰ τοῦ ἐμ-
βόλου καὶ ἐν τῇ μονομαχίᾳ ταύτῃ κατέδυσεν αὐτήν·
ἐφορμῶν δὲ κατὰ τῶν λοιπῶν, θραύων τὰς κώπας
αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ ἐμβόλου καιρίας καταφέρων εἰς
αὐτὰ πληγὰς, πολλὰς τριήρεις ἄπλους ἐποίησε. Ἐξα-
κολουθῶν δὲ τὴν πάλην ἐπέπεσε κατὰ τῆς τριήρεως
τοῦ ἐτέρου στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων, τοῦ Περικ-
λέους, ἀλλ' ἐμπήξας εἰς αὐτὴν τὸ ἐμβόλον καὶ πι-
θανῶς ἐν τῇ πρῶτῃ εὐρισκόμενος, ὅπως πρῶτος ὑρ-
μήσῃ εἰς τὸ κατάστρωμα τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, δὲν
ἀντέσχεν εἰς τὸν ἐκ τῆς συγκρούσεως κλονισμὸν, κα-
τὰ τοῦτο ἀτυχέστερος τοῦ ἐν Λίσσῃ ἀριστεύσαντος
αὐστριακοῦ ναυάρχου, καὶ πεσὼν εἰς τὴν θάλασσαν
ἐπνίγη (1). Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἐγνώσθη ὁ τοῦ ναυάρχου
θάνατος τὰ λοιπὰ ὑπὸ τὴν ἄμεινον αὐτοῦ ἀρχηγίαν
πλοῖα ἐξηκολούθησαν μαχόμενα μετὰ τῆς γνωστῆς
τῶν Σπαρτιατῶν ἀνδρείας, ὥστε ἐκ τῶν δέκα σπαρ-
τιατικῶν πλοίων τοῦ στόλου τὰ ἐννέα κατεστράφη-
σαν, ἢ κατέστησαν πάντως ἄχρηστα. Τέλος ἐνίκησαν
οἱ Ἀθηναῖοι ἐφ' ὅλης τῆς παρατάξεως, οἱ δὲ πελοπον-
νήσιοι ἐτρέπησαν καὶ κατέφυγον τὸ μὲν εἰς Χίον,
τὸ δὲ εἰς Φώκαιαν, ἀπολέσαντες ἑβδομήκοντα ἐπτὰ
πλοῖα, ἦτοι ὑπὲρ τὸ ἡμισυ τοῦ στόλου καὶ πλῆθος
ἀνδρῶν. Οἱ νικηταί, ὧν ἡ θυσία δὲν ὑπερέβη τὰς 25

(1) Καλλικρατίδης τε, ἐμβαλλούσης τῆς νεῆς ἀποπεσὼν
εἰς τὴν θάλασσαν ἠφανίσθη. Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 6. 33.

τριήρεις (κατ' ἄλλους τὰς 12), ἐπέστρεψαν εἰς Ἀρ-
γινούσας. Ἡ μεγάλη αὕτη ἦττα τῶν Πελοποννη-
σίων, ἣν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ἀδιαχώριστον ἀπὸ
τοῦ θανάτου τοῦ ἐνδόξου αὐτῶν ἀρχηγοῦ, διότι ὁ
Καλλικρατίδης δὲν ἦν ἀνὴρ νὰ ἐπιζήσῃ εἰς αὐτὴν,
ἡ μεγάλη αὕτη ἦττα, λέγομεν λογίζεται εὐλόγως
ὑπὸ τοῦ ἐξόχου ἱστορικοῦ Γρότε μὲγα δυστύχημα
τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν νικητῶν.

Ἄν ὁ νέος ἐκεῖνος ἦρως ἐνίκη, καὶ ἐπέξει, αὐτὸς
ἤθελε θέσει βεβαίως τέρμα εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλε-
μον. Μετὰ τοιαύτην νίκην, ἡ Μυτιλήνη ἤθελε παρα-
δοθῆ, ὁ δὲ Κόνων μετὰ πάσης τῆς αὐτοῦ νευτικῆς
δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων ἤθελε περιπέσει εἰς τὴν ἐ-
ξουσίαν τοῦ νικητοῦ, τὰ δὲ ἀποτελέσματα ταῦτα
τῆς ἦττης ἤθελεν πείσει τοὺς Ἀθηναίους νὰ παρα-
δεχθῶσιν ὅπως δήποτε ἀνεκτοὺς ἔρους εἰρήνης. Μέ-
γα δὲ εὐτύχημα ἤθελεν εἶναι διὰ τὴν Ἑλλάδα ἂν οἱ
ἄροι οὗτοι ἐτίθεντο, ἐνόσω ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων
δὲν ἦν πάντως καταβεβλημένη ὡς μετὰ τὴν ἐν Αἰ-
γὸς ποταμοῖς πανωλεθρίαν καὶ τὴν μακρὰν αὐτῶν
πολιορκίαν, ὑπηγορεύοντο δὲ ὑπὸ ἀνδρῶν ἐκ τῶν πε-
ριστάσεων παντοδυνάμου καταστάσεως, οἷοι ἦν ὁ
Καλλικρατίδης, φλεγόμενου ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς ἐ-
κείνου αἰσθήματος τῆς πανελληνίου ἀδελφότητος
πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας πρὸς
τοὺς ἀλλοδαπούς. Τὸ ὄρθον τῆς παρατηρήσεως ταύ-
της ἐπικυροῦται ἐκ τοῦ πέρατος, ὑπερ ἔλαθεν ὁ μα-
κρὸς οὗτος ἐμφύλιος πόλεμος, ὅτε ἡ ὑπερτάτη διοί-
κησις τῶν πελοποννησιακῶν δυνάμεων περιήλθεν
ἀπὸ τοῦ ἀρίστου εἰς τὸν χειρίστον τῶν Ἑλλήνων,
τὸν δεξιότατον, ἀλλὰ καὶ πονηρότατον Λύσανδρον,
τὸν ὑπαγορεύσαντα τοὺς ἄρους τῆς εἰρήνης. Τὸ εὐ-
γενὲς ἐκεῖνο αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πρὸς
τὴν Ἑλλάδα, ὡς κοινῆς μητρὸς ἀγάπης ὑπερ ἀπετέ-
λει μίαν τῶν πολλῶν ἀρετῶν τοῦ Καλλικρατίδου,
ἂν προέδρευε κατὰ τὴν, μετὰ τὸν μακρὸν τοῦτον
ἀγῶνα ἀνοργάνωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἤθελε προαγάγει
πάσας τὰς εὐγενεστέρους ῥοπὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύ-
ματος, οὐδ' ἦν δυνατὴ σύμπτωσις αἰσιωτέρων περι-
στάσεων πρὸς τὴν συμπεριωτέραν διὰ τὴν Ἑλλάδα
λύσιν τοῦ ἀξιοθρηνητοῦ τούτου δράματος.

Οἱ Ἀθηναῖοι διώξαντες ἐφ' ἱκανὸν (1) τοὺς φεύ-
γοντας, ἐπανῆλθον εἰς τὰς Ἀργινοῦσας, παρ' αἷς
ἦσαν τεταγμένοι πλησιέστατα κατὰ τὴν μάχην.
Ἐκεῖ, μετὰ μικρὰν διάσκεψιν, ἀνέθεσαν εἰς τοὺς τριη-
ράρχους Θηραμένην καὶ Θρασύβουλον τὴν διάσασιν
τῶν ναυγῶν καὶ τὴν κήδευσιν τῶν νεκρῶν, ὁ δὲ
λοιπὸς στόλος ἀπέπλευσεν ἀμέσως εἰς Μυτιλήνην (2)

(1) Διοδ. Ἑλλ. βιβλ. 15. 99.

(2) «Ἐρασινίδης δὲ ἐπὶ τοὺς πρὸς Μυτιλήνην πολεμίους τὴν
ταχίστην πλεῖν». Ταῖς δὲ ἑλλατικαὶ ναυσὶν ἔπλεον ἐπὶ τοὺς πε-
λοπονησίους. Ξενοφ. Ἑλλ. Α'. Κεφ. 7.

(1) Κατὰ Ξενοφ. ἱστορ. Α. 6. Κατὰ Διοδ. ἡ διαφορὰ ἦν μι-
κροτέρα 117. 97.

(2) Ὁ Καλλικρατίδης οὗτος δὲ νέος μὲν ἦν παντελῶς. Διοδ.
117. 71.

(3) Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 4.

(4) Ἦνε μὴ διέκπλον διδοίτω. Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 6. 32.)

κατὰ τοῦ Ἐτεονίκου, ὅστις εἶχεν αὐτόθι ἀποκεκλι-
μένον τὸν Κόνωνα. Οἱ τριήραρχοι δὲν ἐξετέλεσαν τὴν
διαταγὴν ἕνεκα μεγάλης τρικυμίας, ἣτις κατέλα-
γεν ἅπαντα τὸν στόλον (1). Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, πλεύ-
σαντες εἰς Μυτιλήνην καὶ παραλαβόντες τὸν Κόνω-
να, ἐπεχείρησαν προσβολὴν κατὰ τῆς Χίου, καθ' ἣν
ἀποτυχόντες ἐπανῆλθον εἰς τὸν συνῆθη αὐτῶν σταθ-
μὸν ἐν Σάμῳ.

Ἡ εἰδησις τῆς μεγάλης ταύτης ἐν Ἀργινοῦσαις
νίκης, ἀγγελλομένη εἰς Ἀθήνας, ἐπέπλησε τὴν πόλιν
ἀγαλλιάσεως. Πάντες οἱ ἐπὶ τοῦ στόλου ὑπηρετή-
σαντες δοῦλοι ἀπηλευθερώθησαν καὶ ἐγένοντο πολι-
ται. Ἄλλ' ὁ θρίαμβος οὗτος δὲν ἦ ἀμικτος θλίψεως,
διότι ἐγνώσθη ὅτι ἱκαναὶ τριήρεις ἀπωλέσθησαν αὐ-
τανδροί, εἴκοσι πέντε λέγει ὁ Ξενοφῶν (2), καὶ ὅτι
ἕνεκα τῆς ἐπελευθέρσεως τρικυμίας οὐκ ὀλίγοι μαχη-
ταί, συντελέσαντες εἰς τὴν περιφανῆ νίκην, ἔμεινον
ἀδούθητοι ἐπὶ τῶν ναυαγίων καὶ κατέδυσαν μετ' αὐ-
τῶν, τῶν δὲ ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων τὰ σώματα
δὲν ἐνεταφιάσθησαν. Καὶ εἶναι μὲν βέβαιον (3) ὡς
πρὸ μικροῦ εἶπομεν, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην οἱ
νικηφόροι στρατηγοὶ οὐ μόνον ἐμνήσθησαν τοῦ ἱεροῦ
τούτου καθήκοντος, ἀλλὰ καὶ ἔπραξαν πᾶν ὅ,τι
δυνατὸν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, ἀναθέντες τὸ ἔργον
εἰς δύο ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τριηράρχων τὸν Θη-
ρακμένην καὶ Θρασύβουλον, καὶ τάξαντες αὐτοὺς τὰ
ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο πλοῖα τεσσαράκοντα τὸν ἀ-
ριθμὸν, ἀλλὰ τὸ ἔργον ἐματαιώθη (4) ἕνεκα τῆς τρι-
κυμίας.

Οἱ στρατηγοὶ ἐν τῇ περὶ τῆς ναυμαχίας ἐκθέσει
αὐτῶν οὐδὲ ὅπως ἀνέφερον τὰ πεπραγμένα πρὸς διά-
σωσιν τῶν ναυαγῶν καὶ κήδευσιν τῶν νεκρῶν, διότι
ἀφοῦ αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἐματαιώθησαν, ἐνόμισαν
ἴσως μάταιον, ἔστω καὶ ἐμμέσως, νὰ ἐπιβρίψωσι τὴν
εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας εἰς τοὺς δύο τριηράρχους.
Τῶν οὖν δύσκολος ἦθελεν ἦν ἡ θέσις τῶν τριηράρχων,
διότι οἱ ναύαρχοι, ἀναθέντες εἰς αὐτοὺς τὴν ἐκτέλεσιν
τοῦ ἀνωτέρου καθήκοντος, δὲν ὑποτίθεται ὅτι ἀπῆ-
τουν ἐν γνῶσει παρ' αὐτῶν τὰ ἀδύνατα, ἄρα ἡ τρι-
κυμὴ αἴσως δὲν ἠθελε θεωρηθῆ ἡ τοσοῦτον φοβερά, ὅτε
ἐδόθη ἡ διαταγὴ, ὡστε νὰ πείσῃ τὸ κοινὸν ὅτι ἦν
πάντως ἀδύνατος ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου. Ἰσως ὅμως

βραδύτερον ἤζησε τὸ κακόν, ἀλλ' οἱ ἐνταλθέντες τὴν
ἐκτέλεσιν κατέβαλον ἄρα γε τὴν ἀναγκαῖαν προθυμίαν
καὶ ταχύτητα ὡστε νὰ ἐπιτύχωσι τοῦλάχιστον ἐν-
μέρει τοῦ σκοποῦ, πρὶν ἢ κορυφωθῆ ἡ θύελλα; Ἀφοῦ
δὲ κατὰ τὴν συνείδησιν τῶν στρατηγῶν τὸ ἔργον
ἀπέθε ἀδύνατον, εὐλόγως δὲν ἐθεώρησαν πρέπον ν'
ἀναμίζωσιν εἰς τὴν περὶ τῆς μεγάλης ταύτης καὶ ἐν-
δόξου νίκης εἰδησίαν καὶ γεγονότα, δυνάμενα νὰ
προκαλέσωσιν ἀνκρίσεις κατὰ δύο τριηράρχων ἐκ-
θύμως ἀγωνισθέντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ διὰ
τῆς ἀνδρείας καὶ δεξιότητος αὐτῶν συμπραξάντων
εἰς τὴν νίκην. Ἡ ἀποσιώπησις λοιπὸν τοῦ γεγονότος
τούτου ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ἐπισήμῳ ἐκθέσει κατ' οὐδὲν
δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐνδείξις, ὅτι οἱ στρατη-
γοὶ, συνειδότες τὴν ἐκπτώσιν ἐνδοξὴν εἰς τὴν κηρύ-
ψιν ταύτην, δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιβρίψωσιν αὐτὴν
εἰς ἄλλους. Ἐν τούτοις δι' ἰδιαιτέρων ἴσως ἐπιστο-
λῶν ἐγνώσθησαν ἐν Ἀθήναις τὰ διατρέξαντα περὶ
τῆς εἰς τοὺς δύο τριηράρχους δοθείσης καὶ μὴ ἐκτε-
λεθείσης διαταγῆς. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπεκράτησε μεγί-
στη ἀγανάκτησις ἐν τῇ πόλει ἐπὶ τῇ ἀσυγγνώστῳ
ἐγκαταλείψει τοσοῦτων ἀνδρείων μαχητῶν καὶ τῇ
οἰκτρῇ αὐτῶν ἀπωλείᾳ. Ὁ Θρακμένης μετὰ τοῦ Θρα-
συβούλου προαπελθόντες εἰς Ἀθήνας καὶ ἀκούσαντες
τὴν διαδοθείσαν φήμην, ὅτι αὐτοὶ διατάχθησαν νὰ
ἐπιμεληθῶσι τῆς διασώσεως τῶν ναυαγῶν καὶ τῆς
κηδεύσεως τῶν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας τῆς πόλεως πε-
σόντων, παρέλιπον δὲ τὴν ἐκτέλεσιν, ἐκατηγόρησαν
τοὺς στρατηγοὺς, ἀρνούμενοι τὴν ἀνωτέρω διατα-
γὴν, καὶ εἰς αὐτοὺς ἀποδίδοντες τὴν αἰτίαν τοῦ κα-
κοῦ, μὴ φροντίσαντες προσηκόντως περὶ τῆς ἐκτελέ-
σεως τοῦ εἰρημένου καθήκοντος.

Ἐνταῦθα φέρεται τὸ ζήτημα περὶ οὗ διαφωνοῦσιν
οἱ ἱστορικοὶ καὶ ὑπερ ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἡμῶν θέμα.

Οἱ στρατηγοὶ ἐπαύθησαν ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ
πλὴν τοῦ Κόνωνος, καθὼ μὴ μετασχόντος τῆς ναυ-
μαχίας, καὶ προσεκληθῆσαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐνθα
ἦλθον ἔξ ὁ Περικλῆς, ὁ Διομήδης, ὁ Λυσίας, ὁ Ἀρι-
στοκράτης, ὁ Θρασύλλος καὶ ὁ Ἐρασινίδης, τοῦ μὲν
ἠρωτομάχου καὶ τοῦ Ἀριστογένοῦς ἀπολιπομένων,
τοῦ δὲ Ἀρχεστράτου ἀποβιώσαντος ἐν Μυτιλήνῃ.

Οἱ γενναῖοι οὗτοι πρόμαχοι τῆς πατρίδος, οἱ κερ-
δήσαντες περιφανεστάτην νίκην κατὰ τῶν πολεμίων,
ἐκατηγόρηθησαν ἐπὶ τῇ παραλείψει τοῦ ἀνωτέρου
καθήκοντος ἐδικάσθησαν, οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων
αὐτῶν δικαστῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου,
καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν ἀγρίων παθῶν παρεδόθησαν εἰς
τὸν θάνατον, χωρὶς ν' ἀξιωθῶσι τῆς ὑπερασπίσεως
ἧς δικαιούται νὰ τύχῃ καὶ ὁ ἔσχατος κακοῦργος.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ κατηγορηθέντες
στρατηγοὶ ἐδικάσθησαν παρὰ τοὺς νόμους τῆς πολι-
τείας καὶ ὅτι ἐθανατώθησαν ἀνυπεράσπιστοι, ἀλλὰ

ἔξιαν ἐρεΐνης εἶναι τὸ ζήτημα ἐὰν κατ' οὐσίαν ἦσαν
ἔνοχοι τῆς καταστροφῆς τῶν συστρατιωτῶν, οἵτινες,
ἐπὶ τῶν ναυαγίων κυλινοῦμενοι ἐπεκαλοῦντο βοή-
θειαν. Ἄν ἦσαν ἔνοχοι, ἠθέλωμεν ἴσως εἶχει τοῦλά-
χιστον τὴν κατηγορίαν, ὅτι τὴν παράνομον ταύτην
καταδικίην προεκάλεσεν αἰσθημα εὐγενῆς τῆς κοινῆς
ἀγανακτήσεως κατ' ἀνθρώπων, οἵτινες ἐγκατέλιπον
εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κυμάτων τοὺς συστρατιῶ-
τας καὶ ἐπήγαγον οὕτω τὸν οἰκτρὸν αὐτῶν θάνατον. Ἡ
παράδοσις τοιοῦτου καθήκοντος ἤθελε ἀτιμάσει τοὺς
νικηφόρους στρατηγοὺς, καὶ εὐλόγως ἐγείρει τὴν θλί-
ψιν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν πολυαριθμῶν συγγενῶν
τῶν ἀπολεσθέντων ἂν δὲ ἐντεῦθεν παρεσύροντο οἱ
Ἀθηναῖοι εἰς τὴν παράνομον ταύτην διαδικασίαν, τὰ
μὲν ἐλαττήρια τῆς καταστροφῆς ταύτης ἤθελον εἶναι
τοῦλάχιστον εὐγενῆ, τὰ δὲ θύματα, τὸ πολὺ ἄξια
τῆς συμπαθείας ἦν αἰσθανόμεθα πρὸς τὸν ἐκ βλακειᾶς
φονεύοντα πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ φονευόμενον δι'
αὐτοδικίας ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῶν θυμάτων. Τοιαύ-
τη εἶναι ἡ περὶ τοῦ θέματος τούτου κρίσις τοῦ πε-
φωνούμου ἱστορικοῦ Γρότε, ὅστις, ἐρευνήσας διὰ μα-
κρῶν τὴν διαγωγὴν τῶν ἐν λόγῳ στρατηγῶν, ἀπο-
φίνεται, ὅτι κατ' οὐσίαν ἦσαν ἔνοχοι τῆς ἀπωλείας
τῶν οἰκειῶν συστρατιωτῶν καὶ ὅτι αἰσθημα εὐγε-
νοῦς ἀγανακτήσεως ἐπεσκότησε τὴν κρίσιν τῶν Ἀ-
θηναίων καὶ προεκάλεσε τὴν θανατικὴν καταδικίην.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐξετάσαντες ὅσον οἶόν τε ἀκριβῶς
τὰ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀπομνημονευθέντα γεγονότα,
δὲν πειθόμεθα περὶ τῆς ἐνοχίας τῶν στρατηγῶν καὶ
δὲν διατάζομεν ν' ἀποδώσωμεν τὴν καταδικίην αὐ-
τῶν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκπτώσιν πάσης δικαιοσύνης
καὶ πάσης συνέσεως, εἰς τὴν αὐτόθι παντοδυναμίαν
τῶν δημαγωγῶν, τῶν ἀγενῶν ἐκείνων κολάκων τοῦ
ἔθλου, οἵτινες, ἀποτελέσαντες ἐπὶ τέλους τὴν ἐν Ἀ-
θήναις πονηροκρατίαν, ἐπήγαγον τὴν ἐσχάτην τα-
πεινώσιν τῆς δυστυχῆς ταύτης πόλεως.

Ἄλλ' ὅπως κρίνωμεν περὶ τῆς ἐνοχίας τῶν στρα-
τηγῶν ἀνάγκη νὰ διηγηθῶμεν ἐν συνόψει τὰ κατὰ
τὴν δίκην καὶ μετὰ τοῦτο νὰ ἐξετάσωμεν τὰ στοι-
χεῖα τῆς κατηγορίας, τὰ αἰτίαι τῆς καταδικίας καὶ
νὰ κρίνωμεν ἐὰν τοῦλάχιστον αὕτη προσέβαλεν ἐ-
νόχους.

Οἱ στρατηγοὶ, ἐλθόντες εἰς τὰς Ἀθήνας ὅπως ἀ-
πολογηθῶσι περὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀποδιδόμενης κατη-
γορίας, παρέστησαν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ ἔδωκαν
τὰς ἀναγκαῖας ἐξηγήσεις περὶ τε τῆς ναυμαχίας
καὶ τοῦ λόγου ὅστις διεκώλυσε τὴν σωτηρικὴν τῶν
ναυαγῶν, ἡ δὲ βουλή, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Τιμο-
κράτους, διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν παραπομ-
πὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου. Ἐν αὐτῇ
ἐγένετο κατηγορία, ἣν ὑπεστήριξεν ὁ Θηρακμένης.
Ἄρκει τὸ ἄνομα τοῦτο τοῦ κατηγόρου ὅπως ἐμβάλ-

λαι ἡμῶν δυσπιστίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς κατη-
γορίας. Τίς ἦν ὁ Θηρακμένης; Δημαγωγὸς καταβί-
βρωσκόμενος ὑπὸ τῆς φιλοπρωτίας (1), ἐνασχολούμε-
νος ἀείποτε εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ,
καταπροδίδων ἐν ἀνάγκῃ τοὺς μεθ' ὧν διέπραττε τὰ
πραξικοπήματα αὐτοῦ, καὶ ἐπονομασθεὶς Κόθορνος,
διὰ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς συνεβιβάζετο πρὸς πᾶσαν
πολιτικὴν μεταβολὴν, ἅμα ἐβλεπεν ὅτι αὕτη ἐθε-
ράπευε τὰ οἰκεία αὐτοῦ πάθη καὶ συμφέροντα. Ἴδου
ὁ κατήγορος. Ἡ δὲ κατηγορία ἤθελεν ἀποτύχει καὶ
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Δήμου, ἂν οὗτος ἐψηφιστοῦσε
μετὰ τὴν πρώτην ταύτην συζήτησιν.

Κατ' αὐτὴν ὁ μὲν Θηρακμένης διετύπωσε καὶ ἀ-
νέπτυξε τὴν κατηγορίαν, οἱ δὲ κατηγορούμενοι ἀπε-
λογήθησαν προτείνοντες ὅτι αὐτοὶ μὲν εὐθὺς μετὰ
τὴν μάχην ἠναγκάσθησαν νὰ πλεύσωσι κατὰ τῆς
τοῦ Ἐτεονίκου μοίρας, ἀνέθεσαν δὲ τὴν διάσωσιν
τῶν ναυαγῶν εἰς τοὺς τριηράρχους Θηρακμένην καὶ
Θρασύβουλον, εἰς οὓς ἀπέκειτο νὰ ἐξηγήσωσι διὰ τί-
να λόγον δὲν ἐξετέλεσαν τὴν ἐντολήν, ἀλλ' αὐτοὶ
(οἱ στρατηγοὶ) οὐδὲ ὅπως καταγοροῦσι τοὺς τριηράρ-
χους, ὡς αἰτίους τῆς ἀπωλείας τῶν ναυαγῶν, ἀπο-
δίδοντες αὐτὴν εἰς τὸ μέγεθος τῆς τρικυμίας. Προ-
σήγαγον δὲ καὶ μάρτυρας πολλοὺς ἐκ τῶν πληρω-
μάτων. Ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης φαίνεται ὅτι
ἐπέισθη ὁ δῆμος (2) περὶ τῆς ἀθωότητος τῶν στρα-
τηγῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ συνεδρίασις εἶχε παραταθῆ
μέχρι τῆς νυκτὸς καὶ δὲν ἦν δυνατὸν νὰ διακριθῶ-
σιν αἱ ψῆφοι (αἱ διὰ χειροτονίας διδόμεναι) ἀνεβλή-
θη ἡ συζήτησις εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν, καὶ ἐν τοσοῦ-
τῳ ἀνετετέθη εἰς τὴν βουλήν νὰ ὑποβάλλῃ προβού-
λευμα περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐμελλον νὰ κριθῶ-
σιν οἱ στρατηγοὶ.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην συνεδρίασιν, ἣτις ὡς
εἶδομεν δὲν ἦν δικαστικὴ συζήτησις, συνέπεσεν ἡ
ἐορτὴ τῶν Ἀπαυρειῶν.

Ἡ ἐορτὴ αὕτη ἀνεφέρετο εἰς τὴν ῥύθμισιν καὶ
συντήρησιν τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκογενειακῶν σχέσεων.
Κατ' αὐτὴν ἐκοινωνοῦν πρὸς ἀλλήλα τὰ μέλη τῶν
ἀρχαίων φρατριῶν, τῶν γενῶν, καὶ τῶν κατ' ἴδιαν
οἰκίαν. Κατ' αὐτὴν ἐγίνοντο αἱ ἐγγραφαὶ τῶν γά-
μων καὶ τῶν υἱοθεσιῶν. Κατ' αὐτὴν κατετάσσοντο
εἰς τὰ γένη οἱ τὴν ἥβην ὑπερβάτες ἐν τῇ ἐορτῇ
ταύτῃ ἐσχάτη οἰκογένεια ἐνεθυμειτο τίνος μέλους ἐ-
στερήθη κατὰ τὸ ληξάν ἔτος. Ὁ Γρότε πειθεται ὅτι
οἱ συγγενεῖς τῶν ἀπολεσθέντων, ὠφελθέντες ἐκ τῆς
ἐορτῆς καὶ ἐν πενήθιμοις περιφερόμενοι εἰς τὴν πόλιν
ἐξήγειραν κατὰ τῶν στρατηγῶν τὸ αἰσθημα τῆς ἀ-
δημονίας καὶ ἀγανακτήσεως, ὑπερ ἐπήγαγε τὴν κα-

(1) Χειμῶν διεκώλυσε μὴδὲν πράξει Ξενοφ. Ἑλλ. αὐτόθι.
Ἐπεγενήθη δὲ χειμῶν μέγας ὡστε σαλεύεσθαι τὰς τριήρεις καὶ
τοὺς στρατιώτας διὰ τε τὴν ἐκ μάχης κακοπάθειαν καὶ διὰ τὸ
μέγεθος τῶν κυμάτων, ἀντιλέγειν πρὸς τὴν ἀναίρεσιν. Τέλος
δὲ τοῦ χειμῶνος ἐπιτείνοντος κλπ. Διόδωρ. ΙΓ'. 100.

(2) Ἑλλην. Α'. 6. 34.

Ὁ Εὐρωπτελεμος ἀναφέρει ἐν τῇ ὑπερασπίσει αὐτοῦ ὅτι δώδε-
κα ἦσαν αἱ ἀπολεσθεῖσαι νῆες. Ξενοφ. Ἑλλην. Α'. 7. 3.

(3) Ξενοφ. Α. 6. 35. 7. 29.

(4) Ξενοφ. Α. 6. 35.

Διόδωρ. βιβλ. 15. 100.

(1) Θεουκ. 8. 89.

(2) Ταῦτα δὲ λέγοντες ἐπέθεον τὸν Δῆμον, Ξενοφ. Ιστ. Α'. 7.

ταδικὴν αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ ἐγγύτερος πρὸς τὸ γεγονός τοῦτο ἀρχαῖος ἱστορικός (1) μᾶς λέγει, ὅτι οἱ πολλοὶ οὗτοι δῆθεν συγγενεῖς τῶν ἀπολωλότων ἦσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἄνθρωποι παρεσκευασμένοι ὑπὸ τοῦ Θηραμένου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ὅπως ἐξάψωσι τὰ πάθη κατὰ τῶν στρατηγῶν καὶ συνεπαγάγωσι τὴν ἐπιτυχίαν τῆς κατ' αὐτῶν σκευωρίας τῶν δημαγωγῶν. Ἐντεῦθεν κατωρθώθη νὰ ἐκδοθῆ προβούλευμα τῆς βουλῆς ὑπερ εἰσήγαγε Καλλιζηνος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ καθ' ὅ, ἀφοῦ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐκκλησίᾳ ἐγένετο ἡ κατηγορία καὶ ἡ ὑπεράσπισις, ὁ δῆμος προέκειτο νὰ ψηφίσῃ κατὰ φυλάς περὶ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος τῶν στρατηγῶν, καὶ ἂν ἤθελε κηρύξῃ αὐτοὺς ἐνόχους νὰ καδικάσῃ αὐτοὺς εἰς θάνατον καὶ νὰ δημεύσῃ τὴν περιουσίαν των.

Τὸ προβούλευμα τοῦτο παρεβίαζε τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ πολιτεύματος καὶ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ποινικῆς διαδικασίας. Ἐν πρώτοις ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου δὲν ἦν ἀρμοδίᾳ νὰ δικάσῃ τοὺς στρατηγοὺς, κατηγορουμένους ἐπὶ τῷ ἀνωτέρῳ ἀδικήματι. Ἐπειτα καὶ ἂν ἤθελε περιβληθῆ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἡ ἐκκλησία πῶς ἠδύνατο νὰ ψηφίσῃ τὴν καταδικήν ἢ τὴν ἀθώωσιν, πρὶν ἢ προηγηθῆ τακτικὴ κατηγορία καὶ ὑπεράσπισις; τὸσῶ δὲ ἦν βέβηχον ὅτι ἡ προηγηθεῖσα ἐκείνη ἐκκλησία τοῦ δήμου δὲν ἐθεώρησεν ἑαυτὴν δικαστικὸν σῶμα δικάζον κατηγορίαν κατὰ τῶν στρατηγῶν, ὅσῳ μετὰ τὴν συζήτησιν ἐὰν πρέπη νὰ κατηγορηθῶσι, ἀνάβαλεν ὁ δῆμος τὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν εἰς ἐτέραν ἐκκλησίαν, τὴν προκειμένην, καὶ ἐντοσούτῳ ἀπεράσισε νὰ ὑποβάλῃ ἢ βουλὴ προβούλευμα τίνι τρόπῳ ἔπρεπε νὰ δικασθῶσιν οἱ στρατηγοὶ (2), ἅρα δὲν εἶχον δικασθῆ. πῶς λοιπὸν ἐν τῇ προκειμένῃ συνεδριάσει προέκειτο μόνον νὰ γενῆ ψηφοφορία περὶ ἐνοχῆς ἢ ἀθωώσεως;

Ταῦτα πάντα ἐρρέθησαν ἐν τῇ συνεδριάσει ἐκείνου ὑπὸ τοῦ Εὐρυπτόλεμου καὶ τινες ἐπεδοκίμαζον αὐτά. Ἄλλ' οἱ Δημαγωγοὶ δὲν ἔμεινον ἀργοί πρὸς τοὺς ἄλλοις προσήγαγον καὶ τινα διασωθέντα ἐπὶ νευαγίῳις ὅστις ἀπήγγειλεν, ὅτι οἱ ἀπωλεσθέντες περήγγειλον αὐτῷ νὰ εἴπῃ εἰς τὸν δῆμον, ὅτι οἱ στρατηγοὶ δὲν διέσωσαν τοὺς ὑπὲρ πατρίδος ἀριστεύσαντας.

Τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἐξηγῆριώσε τὸν δῆμον ἐξ οὗ ἡ γέρθη ἢ φωνὴ ἢ ἀποτελοῦσα τὸ τελευταῖον ἐπιχειρήματα τοῦ τυράννου, εἴτε οὗτος εἶναι εἷς, εἴτε πολλοί, ἢ φωνὴ τοῦ « οὗτω θέλω » (3). Ὅταν δὲ εἰς

ταῦτα προσετέθησαν κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων καὶ ἀπειλαὶ ὅτι καὶ οὗτοι θέλουσι περιληφθῆ εἰς τὴν κατηγορίαν, ὑπερίσχυεν ἡ δόξα τοῦ νὰ γίνῃ ἀμέσως ψηφοφορία περὶ τῆς ἐνοχῆς, ἢ τῆς ἀθωώσεως. Ἄλλ' ἡγέρθη τελευταῖον καὶ ἄλλη δυσκολία. Οἱ πρυτάνεις, οἱ κατὰ νόμον προεδρεύοντες τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἔπρεπε νὰ θέσωσι τὸ ζήτημα καὶ νὰ διευθύνωσι τὴν ψηφοφορίαν ἄλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν ἤρνοῦντο νὰ συμπράξωσιν εἰς τὸν νομοθετικὸν καὶ δικαστικὸν τοῦτον φόνον. Καὶ πάλιν ὅμως αἱ αὐταὶ ἀπειλαὶ ἐνίκησαν καὶ τὴν ἀντίστασιν ταύτην. Ἐκ τῶν πρυτάνεων εἰς καὶ μόνος ἔμεινε ἀκαμπτος ἐν τῇ εἰς τὸ καθῆκον καὶ εἰς τὸν νόμον ἀφοσιώσαι αὐτοῦ εὖρεν ἀρκούσαν δύναμιν, ὅπως ἀντιστῆ εἰς πᾶσαν ἀπειλὴν καὶ μὴ συμπράξῃ εἰς τὸ ἀδικημα τοῦτο. Ἡ ἀνδρεία, δι' ἧς ἀντιτάσσεται τις εἰς τὸν κίνδυνον ἐν γνώσει αὐτοῦ ἐφ' οἴωδῆποτε σκοπῷ, εἶναι τόσῳ ἀνωτέρα, ὅσῳ ἀκριβεστερα ἡ γνώσις τοῦ κινδύνου, ὅσῳ ἀσθενέστερα τὰ ἐλατήρια τῆς ὑπερνηκίσεως τοῦ φόβου καὶ τέλος ὅσῳ εὐγενέστερος ὁ σκοπὸς δι' ὃν τις κινδυνεύει. Τοιαύτη εἶναι ἡ πολιτικὴ λεγομένη ἀνδρεία αὕτη εἶναι πολλῶ ἀνωτέρα τῆς πολεμικῆς ἀνδρείας, διότι δὲν προκαλεῖ οὐδ' ἐνισχύει αὐτὴν ἢ ἐν τῇ μάχῃ ἐξάψις, οὔτε τὸ παράδειγμα τῶν συναγωνιστῶν, οὔτε ἡ προσδοκία τῆς κοινῆς ἀνευφημίας, οὔτε ὁ φόβος τῆς κοινῆς περιφρονησεως καὶ τὰ λοιπὰ κέντρα τῆς στρατιωτικῆς δόξης. Ἡ πολιτικὴ ἀνδρεία εἶναι προῖον τῆς ἡσύχου καὶ ψυχρᾶς κρίσεως, ὅτι ὁ δημόσιος ἄνθρωπος οφείλει ἀπροκαταλήπτως νὰ διαγνώσῃ τὸ καθῆκον αὐτοῦ, ἅμα δὲ πεισθῆ περὶ τούτου νὰ ἐπιδιώκῃ παντὶ σθένει τὴν πληρωσιν, καὶ ἂν αὕτη ἀπαιτήσῃ τὴν θυσίαν τῶν ὑπέρτατων ἀγαθῶν. Εἶναι δὲ ἄξιον μνείας ὅτι ὁ εἰς τοὺς συναδέλφους δοῦς τὸ μάθημα τοῦτο τῆς πολιτικῆς εὐσταθείας δὲν ἦν, ὡς ἐκεῖνοι, τρίβων περὶ τὰ πολιτικά, διότι δι' ὅλου αὐτοῦ τοῦ μακροῦ βίου ἅπαξ μόνον, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, διεξήγαγε δημοσίαν λειτουργίαν, ἐκλεχθεὶς εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ κλήρου.

Ἰσως ἐμαντεύσατε ἤδη τίς ἦν ὁ γενναῖος οὗτος τοῦ νόμου ὑπερμαχος καὶ ἰσως περιττὸν ἦν νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι ἦν ὁ φιλόσοφος Σωκράτης τοῦ Σωφρονίσκου. Εἰς πάσας τὰς ἀνωτέρω ἀπειλάς « οὐκ » ἔφη, « ἄλλ' ἢ κατὰ νόμον πάντα ποιήσῃ » καὶ ἀπεχώρησε. Ὁ Εὐρυπτόλεμος, λαβὼν τότε τὸν λόγον ὑπεράσπισε τοὺς στρατηγοὺς μετὰ πολλῆς παρρησίας, καὶ δεξιότητος, παρέστησεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς ἐγγυήσεις ἃς οὗτοι ἔθεσαν ὑπὲρ παντὸς κατηγορουμένου, ὑπέμνησεν εἰς αὐτοὺς τινες οἱ νῦν κατηγορούμενοι, ἀνδρες προκινδυνεύσαντες τῆς πατρίδος καὶ περιφανεστάτην νίκην ὑπὲρ αὐτῆς κερδήσαντες, προέθηκαν ὅτι οὐδὲ ὅλως παρεβίασαν τὸ ἑαυτῶν καθῆκον

τῆς διασώσεως τῶν νευαγῶν, ὅτι ὅμως, οφείλοντες νὰ πλεύσωσι κατὰ τῶν πολεμίων, διότι καὶ ἄλλη μοῖρα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ὑπῆρχεν ἐν Μιτυλήνῃ, ἢ τοῦ Ἐτεονίκου, ἀνέθηκον τὸ ἔργον εἰς τοὺς τριηράρχους Θηραμένην καὶ Θρασύβουλον, κατ' οὐδὲν δὲ ἐνόχονται, ἐὰν ὁ ἐπελθὼν βαρὺ χειμὼν διεκόλυσε τὴν πληρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου. Καὶ δὲν ἀπέκρουσε μὲν, μετὰ τὰ προηγηθέντα τὴν ἀρμοδιότητα τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἐπήγαγεν ὅτι ποτὲ δὲν ἐδικάσθη τις χωρὶς νὰ τῷ δοθῆ ὁ προσήκων πρὸς ὑπεράσπισιν χρόνος, ὅτι καὶ εἰς τὸν χεῖριστον τῶν προδοτῶν, τὸν Ἀρίσταρχον (1), ἐπεστράπη πλήρης ἡ ὑπεράσπισις, τοὺς δὲ πιστοὺς καὶ νικηφόρους στρατηγοὺς θέλουσιν ἀπολέσει « ἀκρίτους κατὰ τὸν νόμον » — « ὄχι » ἀνέκραξε « τοῦτο δὲν θέλετε πράξει ὑμεῖς ὡς Ἀθηναῖοι ! » (2) Ἰμῶν ἔργον εἰσὶν οἱ διέποντες ὑμᾶς « νόμοι » δι' αὐτῶν ἐμεγαλύνθημεν καὶ ἐδοξάσθημεν. » Τηρήσατε αὐτοὺς καὶ μὴ πράττετε τι ἄνευ αὐτῶν. » Προέτεινε δὲ νὰ δικασθῶσιν οἱ στρατηγοὶ, ἀλλὰ νὰ δοθῆ ἐκάστῳ αὐτῶν ἡ προσήκουσα πρὸς ἀπολογίαν προθεσμία καὶ περὶ ἐκάστου αὐτῶν νὰ γίνῃ ἰδίᾳ ψηφοφορία κατὰ τὸ ἐν ἰσχύϊ ψήφισμα τοῦ Κανώννου. Τὸ ψήφισμα τοῦτο, καθ' ὅ ἔπρεπε νὰ τίθεται ἰδίον ζήτημα περὶ ἐκάστου τῶν πλειόνων κατηγορουμένων, ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀφρευκτος ὅρος τῆς ὀρθῆς κρίσεως, περὶ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος πλειόνων κατηγορουμένων, διότι τὸ πάλαι ἐν Ἀθῆναις ἡ ἀπόφασις δὲν κτηρητιζέτο ἐγγράφως, ἀλλὰ διὰ σημείων ἐμφαινόντων τὸ ναὶ ἢ τὸ οὐ, (διὰ κυάμων ἢ λιθκρίων ἢ ἄλλων παραπλησίων σημείων). Τῷ ἔντι ἂν ἐπὶ πλειόνων κατηγορουμένων οἱ δικασταὶ ὤφειλον ν' ἀποκρινθῶσι συγχρόνως καὶ (εἶναι ἐνοχοὶ) ἢ οὐ (δὲν εἶναι ἐνοχοὶ), ἐπειθοντο δὲ περὶ τῆς ἀθωότητος τοῦ ἐτέρου τῶν κατηγορουμένων, ἤθελον ἀναγκάζοντα πάντοτε νὰ ἀσπασθῶσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν δικαστικὸν αὐτῶν ὄρκον, ἢ καταδικάζοντες καὶ τὸν ἀθῶον, ἢ ἀθωοῦντες καὶ τὸν ἐνοχον.

Καὶ ἐν ταῖς νεωτέροις πολιτείαις, ἂν καὶ ἡ ἐτυμολογία καταρτιζέται ἐγγράφως καὶ δι' αὐτῆς οἱ ἐνοχοὶ δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν ἰδίαν περὶ ἐκάστου τῶν κατηγορουμένων κρίσιν, ἀπαντῶμεν ἐνικχοῦ ἰσχύοντα τὸν ὄρισμὸν τοῦ ψήφισματος τοῦ Κανώννου, ὡς λ. χ. ἐν Γαλλίᾳ πρὸ τοῦ 1808, ἐνθα ὠρίζετο ὅτι περὶ ἐκάστου κατηγορουμένου ἔπρεπε νὰ τίθεται ἰδίον ζήτημα ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος τῆς διαδικασίας. Κατὰ τὸν νεώτερον Γαλλικὸν νόμον, οὗτινος οἱ ὄρισμοὶ ἰσχύουσι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ πρ' ἡμῖν, τὸ πᾶν ἤρτηται ἀπὸ τῆς κρίσεως τοῦ Προέδρου, τοῦτέστιν ἐπὶ πλειόνων κατηγορουμένων

δύναται οὗτος νὰ θέσῃ ἢ ἰδίον ζήτημα περὶ ἐκάστου ἢ ἐν περὶ ἀπάντων, διότι πάντοτε οἱ ἐνοχοὶ ψηφοφοροῦσι περὶ ἐκάστου τῶν κατηγορουμένων κατ' ἰδίαν, ὡς ἐξ αὐτῶν εἰς ἡ πλείονες εἰσὶν ἀθῶοι ἐξαιρουμένης τῆς καταφατικῆς ἀπαντήσεως, περιλαμβανόμενοι εἰς τὴν ἀποφατικὴν, ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν καὶ σήμερον πανταχοῦ ἡ νομοθεσία ἐπιδιώκει τὴν κατ' ἰδίαν περὶ ἐκάστου κατηγορουμένου ψηφοφορίαν καὶ ἀπόφασιν.

Ὁ Εὐρυπτόλεμος ὑπέδειξε τὸ σκηνδαλωδὲς τῆς συγχρόνου περὶ πάντων τῶν κατηγορουμένων ψηφοφορίας, καθ' ἣν ἤθελον περιληφθῆ εἰς τὴν αὐτὴν ἀδικίαν τὸν ψῆφον καὶ δύο ἐκ τῶν στρατηγῶν, ὅτε Λυσίας, ὅστις, εὖρεθείς ἐπὶ καταδύσεως νεῶς, ἐσώθη ἐκ τύχης, συνεκατηγορεῖτο δὲ νῦν ὅτι δὲν ἔσωσεν ἄλλους ναυαγοὺς, αὐτὸς ὁ τῆς τύχης αὐτῶν κοινωνὸς καὶ σωτηρίας δεόμενος, καὶ ὁ Διομέδων, ὅστις ἀποδεδειγμένως εἶχεν ἐπιμείνειν νὰ μείνωσι πάντες ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ τῆς μάχης πεδίου καὶ τοι ὑπὸ τῆς τρικυμίας σκευομένου, καὶ νὰ προσπαθῶσιν νὰ σώσωσι τοὺς ναυαγοὺς, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν πλειονοψηφίαν.

Περαιῶν δὲ τὸν λόγον ὁ Εὐρυπτόλεμος, εἶπε μετὰ παρρησίας ἀξίας κρείττονος τύχης, ὅτι πολὺ δικαιότερον ἤθελον πράξει διὰ στεφάνων νὰ τιμῶσιν τοὺς νικηφόρους στρατηγοὺς, ἢ νὰ τοὺς θανατώσωσι πειθόμενοι εἰς τὰς κατηγορίας πονηρῶν ἀνθρώπων.

Μετὰ τοῦτο ἐτέθη τὸ ζήτημα ἐὰν οἱ στρατηγοὶ θέλουσι δικασθῆ ἕκαστος κατ' ἰδίαν κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦ Κανώννου καὶ τὴν πρότασιν τοῦ Εὐρυπτόλεμου ἢ μὴ ψηφῶ κατὰ τὴν πρότασιν τῆς βουλῆς. Καὶ γινομένης χειροτονίας τὸ μὲν πρῶτον οἱ πρυτάνεις ἐδήλωσαν ὅτι ἀπερρίθη ἡ γνώμη τῆς βουλῆς. Ἀλλὰ, μετὰ τὴν αἰσθησὶς τῆς ψηφοφορίας ταύτης, ἀθῶον ἂν ὡς ψευδοῦς ἢ ὡς ἀκύρου, οἱ πρυτάνεις ἐπανέλαβον τὴν ψηφοφορίαν, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἦν ἡ παραδοχὴ τῆς προτάσεως τῆς βουλῆς. Μετὰ τοῦτο ἐγένετο ψηφοφορία μία περὶ πάντων τῶν κατηγορουμένων, ἐκηρύχθησαν δὲ πάντες ἐνοχοὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ναυαγῶν, καὶ αὐτὸς ὁ ναυαγὸς Λυσίας, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον καὶ ἐθανατώθησαν.

Ἐξετάσωμεν τὰ ἐλατήρια τῆς μεγίστης ταύτης ἀδικίας. Ὁ ἐπισημότερος τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος εἶπομεν ἤδη, ὅτι ἀποδίδει τὸ γεγονός τοῦτο, εἰς τὸ συγγενικὸν φίλτρον τῶν Ἀθηναίων, τὸ εὐγενὲς καὶ ἱερὸν ἐκεῖνο αἰσθημα τῆς πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγάπης ὅπερ παροξυνόμενον, λέγει, φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀκατάσχετα καὶ ἀξιοθρήνητα πάθη καὶ ἰδίως εἰς τὸ τῆς τυφλῆς ἐδικήσεως. Ἄλλ' ἡ κρίσις αὕτη, ἥτις οὔτε κατὰ τὸν περιώνυμον ἱστορικὸν ἀπαλλάττει τοὺς Ἀθηναίους τῆς εὐθύνας.

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 7. 8. καὶ Διοδ.

(2) Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 7.

(3) Ξενοφ. Α. 7. 13. Τὸ δὲ πλῆθος ἰδέα δειγνὸν εἶναι εἰ μὴ τις ἴεση τὸν δῆμον πράττειν ὁ βουλεύεται.

(1) Θουκυδ. 8. 98. Παράδοξα διὰ προδοσίας τὴν Οἰνόνην εἰς τὰς Βοιωτίας.

(2) Ξενοφ. Α. 7. 30.

διὰ τὸ ἀτιμωτικὸν δι' αὐτοὺς τοῦτο δρᾶμα, ὑποθέ-
τει, ὅτι οἱ μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἀπολεσθέντες Ἀθη-
ναῖοι ἀπολέσθησαν ἐκ πταίσματος τῶν στρατηγῶν·
διότι ἂν οὗτοι οὐδόλως ἐνείχοντο εἰς τὴν ἀπώλειαν,
τότε πῶς ἦν δυνατόν ἢ θλίψις ἐπὶ τῇ ἀπώλειᾳ τῶν
οἰκείων νὰ ἐγείρη τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως κατ' ἀν-
δρῶν ἀθῶων τῆς ἀπωλείας;

Ἐὰν δὲ οὗτοι ἦσαν ἀθῶοι, δέον ν' ἀναζητήσωμεν
τὸν λόγον τῆς μοναδικῆς ταύτης ἀδικίας εἰς ἄλλα
αἰτία, ἐν δὲ μόνον μᾶς ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία,
ὑποδειχθὲν σαφῶς καὶ ὑπὸ τοῦ γενναίου τῶν στρα-
τηγῶν συνηγόρου, τοῦ Εὐρυπτολέμου· τοῦτο ἦν τὸ
πάθος τῶν πονηρῶν δημοκόπων, οἵτινες δὲν ἠδύνα-
το ν' ἀνεχθῶσι τοὺς στρατηγούς· διότι ἀνεδείχθη-
σαν ἐνδοξοὶ τῆς πατρίδος πρόμαχοι καὶ ἀλλοίως
αὐτῆς τέκνα· τὸ ἀξιοκαταφρόνητον ἐκεῖνο πάθος
τοῦ φθόνου, καθ' ὃ ἐπάσχαν πληγόνεται βραχέως
ὅταν συνοίδεν ἄλλον ἐξέχοντα, ὅταν ἀκούῃ ἄλλον
ἐπαινούμενον. Τὸ πάθος τοῦτο, ὅπερ παραλύει πᾶ-
σαν κοινωνίαν, ἐνθα ἐπικρατήσῃ, στρατολογεῖ κατὰ
τοῦ ἐκλεχθέντος θύματος πάντα τὰ λοιπὰ πάθη,
καὶ καταδιώκει αὐτὸ μετὰ τσαυτῆς ἐπιμονῆς, ὥστε
δύσκολος εἶναι ἡ σωτηρία.

Ἡ κατηγορία κατὰ τῶν στρατηγῶν ἦν, ὅτι ἐκ
πταίσματος αὐτῶν παρελείφθη ἡ διάσωσις τῶν ναυα-
γῶν. Οἱ στρατηγοὶ ἀπήνησαν ὅτι, ἅμα μετὰ τὴν μά-
χην διέταξαν δύο τῶν τριηράρχων νὰ ἐνασχοληθῶσιν
εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔργον, παραλαμβάνοντες καὶ τὰ
πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα πλοῖα· αὐτοὶ δὲ κατέπλευσαν
εἰς Ἀργινοῦσας, ἐνθα ἔπρεπε νὰ συναθροισθῇ ὁ στό-
λος, ὅπως σπύση εἰς τὴν ἀπλλαγὴν τοῦ Κόνωνος
πολιορκουμένου ὑπὸ τῆς μοίρας τοῦ Ἐτεονίκου ἐκ
50 πλοίων, εἰς ἣν προέκειτο νὰ προστεθῶσι καὶ ἑ-
τερα 59, διαφυγόντα τὴν ἐν ναυμαχίᾳ καταστροφὴν.
Ὁ Ἐτεόνικος λοιπὸν εἶχεν ὑπὲρ τὰς 100 ναῦς καὶ
ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ τὸν Κόνωνα ἔχοντα μόνον
τεσσαράκοντα περίπου πλοῖα, ἐνῶ ἂν τὴν ταχίστην
ἐπλεον κατὰ τοῦ Ἐτεονίκου οἱ στρατηγοὶ ὑπῆρχε
χε πιθανότης νὰ γίνωσιν κύριοι τῆς ὅλης αὐτοῦ μοί-
ρας, ἔχοντες κατὰ μέτωπον μὲν τὸν Κόνωνα, κατὰ
τὰ νῶτα δὲ τὸν ἐν Ἀργινοῦσας νικηφόρον στόλον.
Ἰδοὺ σπουδαιότατος λόγος, δι' ὃν δὲν παρέμεινεν ὁ-
λόκληρος ὁ στόλος ἐν τῷ τόπῳ τῆς ναυμαχίας, ὅπως
ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἔργον τῆς διασώσεως τῶν ναυαγῶν.
Ὅτι ὅμως τὸ ἔργον τοῦτο ἀπέτυχε διὰ τὴν ἐνοση-
ψασαν τρικυμίαν εἰς ἣν δύσκολον ἦν ν' ἀντιστῶσι
τὰ καταπεπονημένα καὶ οὐ πάντως ἡσκημένα εἰς τὴν
ναυτικὴν ὑπηρεσίαν πληρώματα (1).

Ἐν τῇ συγκρούσει ταύτῃ τῶν ἀντιθέτων ἰσχυρι-
σμῶν, ὑπὲρ τίνος ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια;

Ἐν πρώτοις δὲν εἶναι ἄπο σκοποῦ ἡ ἐξέτασις πό-

(1) Διόδωρ. Π. 100.

σοι ἄρα γε ἦσαν οἱ ναυαγοὶ οὗτοι· διότι ὁμολογού-
μενον εἶναι, ὅτι ὅσῳ μείζων ἦν ὁ ἀριθμὸς, τόσῳ
σπουδαιότερον ἦν τὸ καθῆκον καὶ τόσα μεγαλείτερα
ἔδει νὰ ὦσι τὰ μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν.

Ὁ Κ. Γρότε ὑπολογίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ναυα-
γῶν ὑπὲρ τοὺς χιλίους ἤτοι εἰς τὸ τριακοστὸν τῆς
ὅλης δυνάμεως τοῦ στόλου, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ὁ ἀ-
ριθμὸς οὗτος ἔχει τι ὑπερβολικόν.

Δέχομαι, ὅτι ἐκάστη ναῦς ἔφερε δικασίους ἄν-
δρας, ἀλλὰ πόσαι ἦσαν αἱ καταστραφεῖσαι; Ὁ Ξε-
νοφῶν ἀναφέρει 24, ἀλλ' ὁ Εὐρυπτολέμος ἐνώπιον
τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ὀρίζει αὐτὰς εἰς 42, μνη-
μονεύων τῆς διαταγῆς τῶν στρατηγῶν τοῦ νὰ ἐ-
νασχοληθῶσιν ἀνὰ 4 πλοῖα εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ ἐν
ἐκάστῳ τῶν καταστραφέντων πλοίων πληρώματος
καὶ ἀναφέρων ὅτι 48 πλοῖα ἐτάχθησαν εἰς τὸ ἔργον
τοῦτο· ὥστε πολλῶ πιθανότερα εἶναι τοῦ Εὐρυ-
πτολέμου ἢ ῥῆσις διὰ τὰς συνοδουούσας αὐτὴν λε-
πτομερείας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀπολεσθέντων
πλοίων. Ἀλλὰ πόσοι ἦσαν οἱ μετὰ τὴν ναυμαχίαν
ἐπὶ τῶν ναυαγίων πλέοντες καὶ τῶν συστρατιωτῶν
τὴν ἀντίληψιν ἀπεκδεχόμενοι; Ὁ Κ. Γρότε ἀναβι-
βάζει αὐτοὺς εἰς τὸ ἡμισυ τοῦ ἀρχικοῦ πληρώματος·
ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ ὑπανιχθέντος ἀνωτέρω τρόπου τοῦ
ναυμαχεῖν ἡ ναῦς ἢ διὰ τῶν ἐκ τοῦ συστάδην ἐπι-
θέσεων καταπονηθεῖσα καὶ καταστραφεῖσα δύσκο-
λον εἶναι νὰ ὑποτεθῇ ὅτι διετήρει, ἔτι ζῶντας ἐπὶ
τῶν τεμαχίων αὐτῆς, τοὺς ἡμίσεις τοῦ πληρώματος,
οὔτε εἶναι δυνατόν τὰ ναυάγια αὐτῆς, κερματισθεί-
σης, νὰ φέρωσιν ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἑκατὸν ἄνδρας,
ὥστε δὲν θέλομεν μακρυνθῆ πολὺ τῆς ἀληθείας πα-
ραδεχόμενοι κατὰ τι ὑπὲρ τὸ τρίτον τοῦ πληρώματος
ζῶν ἐπὶ τῶν ναυαγίων ἐκάστου πλοίου· τόσῳ μᾶλλον,
ὅσῳ οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐκ δούλων καὶ ἀθαλασσῶτων
συλληθέντες δὲν ὑποτίθεται, ὅτι ἐπὶ πολλὴν ὥραν
ἠδύνατο νὰ ἐπιπλεύσωσιν ἐν καταιγίδι· ἀλλὰ τοῦτο
μᾶς φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι 800 περίπου ἄν-
δρες ἦσαν οἱ ἀμέσως μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐπὶ τῶν
ναυαγίων εὐρισκόμενοι. Πόσοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπω-
λέσθησαν; Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ μαρτυροῦσιν ὅτι
ὀλίγοι τινες ἐσώθησαν προσερχθέντες εἰς τὴν γῆν (1).
Εἶναι δὲ φυσικόν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν ἦν ἀνά-
ξις λόγου, διότι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν οἱ ἐπιτεθέν-
τες, ἀλλ' ἐπολέμησαν ἀποκρούσαντες τὴν ἐπίθεσιν
τοῦ Καλλικρατίδου, ἦσαν δὲ παρατεταγμένοι πλη-
σιέστατα πρὸς τὴν ξηρὰν. Ἐὰν λάβῃτε ὑπ' ὄψιν τὸν
χάρτην τοῦ πορθμοῦ τοῦ μεταξὺ τῆς Μιτυλήνης καὶ
τῆς ἀντικρῦ Ἠπείρου (τῆς Μαλέας ἄκρας) καὶ τὴν
θέσιν τῶν Ἀργινοῦσων, θέλετε πεισθῆ, ὅτι ἡ παρά-
ταξις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου δὲν ἀπέχετο τῶν νήσων

(1) Ξενοφ. Α. 6. 34. Διόδωρ. Π. 100. καὶ τῶν ἐν αὐταῖς εἰ-
ρηστίστοι.

πλέον τοῦ ὅσον ἀπέχει ἡ Ψυττάλεια τῆς τοῦ Πει-
ραιῶς ἀκτῆς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι
κατεδίωξαν ἐφ' ἱκανὸν (1) τὸν νικηθέντα στόλον,
ἀλλ' ἡ καταδίωξις ἐγένετο μετὰ τὴν ναυμαχίαν ὅτε
πλέον εἶχον ὑποστῆ τὴν βλάβην αἱ ναυμαχήσασκι
νῆες, ὥστε τὰ ναυάγια δὲν ἦν δυνατόν ν' ἀπέχωσι
πολὺ τῆς ξηρᾶς.

Ἐντεῦθεν πειθόμεθα ὅτι οἱ ἀπολεσθέντες (2) δὲν
πρέπει νὰ ὑπερέβαινον τοὺς ἑξακοσίους. Ἄς ὑποθέ-
σωμεν, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἡ καταιγὶς
δὲν ἦν τσαυτῆ ὥστε ν' ἀποβῇ ἀδύνατος ἡ συλλο-
γὴ καὶ διάσωσις τῶν ναυαγῶν· εἶναι ἄρα γε δικαία
ἡ κατηγορία τοῦ ἀγγλοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι οἱ ναύαρχοι
ἔπρεπε νὰ ἐπιδοθῶσιν αὐτοπροσώπως εἰς τὸ ἔργον
τῆς διασώσεως ἀντὶ νὰ ἀναθέσωσιν αὐτὸ εἰς τοὺς
δύο τριηράρχους; Νομίζομεν, ὅχι. Ἐκ στόλου 28,000
ἀνδρῶν καὶ 150 πλοίων κινδυνεύουσι ν' ἀπολεσθῶσι
600 ἄνδρες, ὁ στόλος οὗτος ἔχει οὐ μακρὰν αὐτοῦ
μοίραν ἐχθρικοῦ στόλου ἐτοιμῆν εἰς μάχην, δυνα-
μένην καταστρέψῃ ἑτέραν μοίραν τοῦ αὐτοῦ νικηφό-
ρου στόλου (τὸν Κόνωνα). Ὅποιον ἔδει νὰ ἦναι τὸ
σπουδαιότερον μέλημα τοῦ ναυάρχου; Νὰ σπύση
κατὰ τοῦ ἐχθροῦ συλλέγων τὰ πλοῖά του εἰς τὸν
σταθμὸν, ὅθεν ὠρμήθη πρὸς τὴν μάχην (3) ἢ νὰ
παρμεῖνῃ μεθ' ὅλου τοῦ στόλου ἐν τῷ τόπῳ, τῆς
μάχης ἐνασχολῶν 28,000 ἄνδρας εἰς τὴν διάσωσιν
600 ἀνδρῶν ἐνῶ τὸ ἔργον τοῦτο ἠδύνατο νὰ κα-
τορθώσωσιν 9,000—10,000 ἄνδρες, ἤτοι τὸ 1/3
τοῦ στόλου; τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔπραξαν οἱ στρα-
τηγοί. Οὐδεὶς δ' ἔμπειρος καὶ φιλότιμος ναύαρχος
τοῦ ἀγγλικοῦ ἢ τοῦ γαλλικοῦ στόλου ἠθελε πράξει
ἄλλως· ὅθεν οὐδεὶς δύναται νὰ μεμφθῇ εὐλόγως
τοὺς ναύαρχους διὰ τοῦτο. Ἐνταῦθα κατ' αὐδὲν παρ-
εωράθη τὸ καθῆκον τῆς φιλάνθρωπιᾶς χάριν στρα-
τηγικοῦ συμφέροντος, ἐνῶ τοῦτο συμβαίνει πολλὰ
κις ἐν τῷ πολέμῳ, χωρὶς νὰ ἐπισπάσῃ μομφὴν εἰς
τοὺς στρατιωτικὸς ἀρχηγούς.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα παραδεχόμεθα μηδὲν ἄ-
ποβλέποντες εἰς τὴν κατάστασιν οὔτε τῶν πληρω-
μάτων, οὔτε τῆς θαλάσσης. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι λέ-
γουσιν, ὅτι μετὰ τὴν ναυμαχίαν, δοθείσης τῆς δια-
ταγῆς εἰς τοὺς δύο τριηράρχους νὰ ἐνασχοληθῶσιν
εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγῶν «ἀνεμος καὶ χειμῶν
αὐτοὺς διεκώλυσε μέγας γενόμενος (4)». Ὁ περιώ-
νυμος ἄγγλος ἱστορικός δὲν πείθεται περὶ τοῦ μεγέ-
θους τοῦ χειμῶνος τοῦλάχιστον δὲν πείθεται, ὅτι ἅμα
μετὰ τὴν μάχην ἐνέσκηψεν ὁ χειμῶν, ἀλλ' ὅτι πι-

(1) Διόδωρ. Π. 99.

(2) Ἄλλ' ἔχομεν καὶ ῥητὰς μαρτυρίας περὶ προσώπων περι-
σθεθέντων. Ξενοφ. Α. 11. 32.

(3) Ξενοφ. Α. 7. 29. Ὁ δὲ Ἐρασανίδης ἐπὶ τοὺς πρὸς Μιτυ-
λήνην πολεμίους τὴν ταχίστην πλεῖν.

(4) Ξενοφ. Α. 6. 35. Ηρόδ. Διόδωρ. Π. 100.

θανώτατον ἐπῆλθε βραδύτερον, ἀφοῦ ἀπόλεσαν ἱ-
κανὸν χρόνον οἱ ναύαρχοι περὶ τὴν διάσπεψιν καὶ
ἀπόφασιν τῆς εἰς τοὺς τριηράρχους ἀναθέσεως τοῦ
ἔργου καὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν πλοίων, ἅπερ προέ-
κειτο νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν διάσωσιν. Συμπεραί-
νει δὲ τοῦτο ἐκ τῶν ὅσα ἔπραξεν ὁ Ἐτεόνικος ἐν
Μιτυλήνῃ. Ἄμα μαθὼν οὗτος τὴν ἥτταν τοῦ Καλ-
κρατίδου διὰ τοῦ ἐπὶ τούτῳ σταλέντος αὐτῷ
πλοίου, διέταξεν αὐτὸ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λιμένος καὶ
νὰ εἰσπλεύσῃ κεκοσμημένον ὡς κομίζον νίκης εὐαγ-
γέλια, ὅπως προήσῃ τὸν Κόνωνα καὶ διακωλύσῃ αὐ-
τὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατ' αὐτοῦ. Εὐθὺς δὲ μετὰ
ταῦτο ἐπλεύσε μεθ' ὅλου τοῦ στόλου καὶ τῶν φορ-
τηγῶν εἰς Χίον, ἐνθα ἐφθασεν εὐτυχῶς ἔχων οὐριον
τὸν ἄνεμον. Πῶς λοιπὸν, λέγει ὁ ἱστορικός, ὁ μὲν
Ἐτεόνικος ἠδυνήθη εὐτυχῶς νὰ διανύσῃ πλησιέστως
τὸν εἰς Χίον πλοῦν, παρὰ δὲ ταῖς οὐ μακρὰν κειμέ-
ναις Ἀργενοῦσαις ἢ θύελλα ἐμαίνετο τσοῦτον, ὥστε
διεκώλυσε τὰς πρὸς διάσωσιν τῶν ναυαγίων κινήσεις
τῶν πλοίων; Ἐντεῦθεν συμπαίρνει, ὅτι δὲν ἦν
ἀδύνατον τὸ ἔργον, ἂν ἡ δέουσα κατεβάλλετο σπου-
δή. Ἀλλ' ὁ ἱστορικός παραβλέπει ἐπὶ τοῦ προκειμέ-
νου τὰ ἐξῆς.

α) Ὁ ἄνεμος, ὁ εὐθὺς μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐγερ-
θεὶς, ἦν βορρᾶς, διὰ τοῦτο εἶχεν οὐριον αὐτὸν ὁ Ἐ-
τεόνικος ἀπὸ Μιτυλήνης εἰς Χίον· βορρᾶς δὲ μετὰ
πολλὴν βροχὴν ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ ἐγερεῖται (1) ἠξέ-
ρομεν μετὰ πόσης βίας πνέει ἐν τῷ Αἰγαίῳ.

β) Ὁ Ἐτεόνικος ἐπλεύσεν εἰς ἀνοικτὴν θάλασσαν,
ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὸν στενὸν πορθμὸν
τὸν μεταξὺ Μιτυλήνης καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας (στε-
νώτερον παρὰ τὴν μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Αἰγίνης)
ἐν ᾧ ὑπάρχουσι καὶ αἱ Ἀργινοῦσαι. Δὲν εἶναι δὲ ἀ-
νάγκη εἰδικῶν ναυτικῶν γνώσεων ὅπως ἐνοήσῃ τις,
ὅτι ἡ θάλασσα ἐν τοιοῦτῳ πορθμῷ, οὐτινος τὰ δύο
στόμια εἰς πρὸς βορρᾶν καὶ νότον, ἔδει νὰ ἦναι
ἀσυγκρίτως τῷ λόγῳ χειροτέρα ἢ ἐν τῷ σχετικῶς
πολλῶ εὐρυτέρῳ πελάγει τῷ μεταξὺ Μιτυλήνης καὶ
Χίου. Ἐπειτα δύναται νὰ συγκριθῇ ὁ πλοῦς οὐρίου
πνέοντος, ἔστω καὶ σφοδροῦ, ἀνέμου, πρὸς τὴν ἐν
τῷ στενῷ πορθμῷ ἐργασίαν τῆς ἀνεκώσεως ναυα-
γῶν, ἀναμέσον πελορηίων καὶ ἀγρίων κυμάτων; τε-
λευταῖον δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ τοῦ Ἐτεονίκου
πλήρωμα, τὸ ἀνεπαυμένον καὶ τῆς θαλάσσης πεπει-
ραμένον πρὸς τὰ πληρώματα τῶν Ἀθηναίων, τὰ
πάντως ἀγύμναστα καὶ καταπεπονημένα ἐκ τῆς μα-
κρᾶς καὶ ἐναγωνίου μάχης; (2) Ἐντεῦθεν πειθόμε-

(1) Ξενοφ. Α. 6. 28.

(2) Οἱ ἀρχαῖοι μαρτυροῦσιν ὅτι τὰ πελοποννησιακὰ πληρώ-
ματα ὑπερῆγον πολὺ τῶν Ἀθηναϊκῶν. Ξενοφ. Α. 6. 30 «χει-
ρον γὰρ ἔπλεον (αἱ τῶν Ἀθηναίων νῆες), αἱ δὲ τῶν Λακεδαι-
μονίων... διὰ τὸ βέλτιον πλεῖν.»

θα, ὅτι δὲν εἶναι ἀπρομάχητοι οἱ λόγοι, δι' οὓς ὁ μέγας ἱστορικός ἀποκρούει τὴν τρικυμίαν, ὡς λόγον δικαιοῦντα τὴν παράλειψιν τῆς διασώσεως τῶν ναυαγῶν. Ἄλλ' ἄρα γὰρ τὸ ἰσχυρότερον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἐντελοῦς ἀθωότητος τῶν γενναίων ἐκείνων προμάχων τῶν Ἀθηναίων δὲν παρέχουσιν ἡμῖν ὅτε κατήγορος αὐτῶν καὶ ὁ καταδικάσας αὐτοὺς ἀκρίτους; Ὁ Θηραμένης, κατηγορηθεὶς ἐνώπιον τῆς βουλῆς βραδύτερον ἐπὶ τῶν τριάκοντα τυράννων διὰ τὴν ἄδικον ταύτην κατὰ τῶν δέκα στρατηγῶν κατηγορίαν ἀπήντησεν ἀπολογούμενος, ὅτι αὐτὸς οὐδὲ μὴς κατηγορήσας τοὺς στρατηγούς ἐπὶ τοιαύτῃ ὀλιγωρίᾳ αὐτοὶ κατηγορήσαν αὐτὸν, ὅτι δὲν ἐξετέλεσε τὴν δοθείσαν αὐτῷ διαταγὴν πρὸς διάσωσιν, αὐτὸς δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἕνεκα τῆς τρικυμίας οὐτε νὰ πλεύσῃ τις ἦν δυνατόν, πολλῶν ὀλιγώτερον νὰ διασώσῃ ναυαγούς (1). Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἐπέμενον, ὅτι τοῦτο ἦν δυνατόν, αὐτοὶ ἑαυτοὺς κατηγορήσαν ὅτι προτιθέμενοι ν' ἀπολέσωσι τοὺς ναυαγούς ἀπεχώρησαν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ναυμαχίας. Αὕτη εἶναι ἐπὶ λέξεως ἡ ἀπολογία τοῦ πονηροῦ τούτου ἀνδρός. Ἄλλ' ἂς ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν τὴν ἀνωτέρω συζήτησιν. Δὲν εἶπε διαβρήθην ἡ ὑπεράσπισις τῶν στρατηγῶν, ὅτι οὐδένα οὗτοι κατηγοροῦσιν, ὅτι ἔδωκαν μὲν τὴν διαταγὴν, ἀλλ' αὕτη δὲν ἐξετελέσθη διὰ τὸ μέγεθος τῆς τρικυμίας; Ἄρα αὐτὸς ὁ Θηραμένης ἀρνεῖται τὴν κατηγορίαν, αὐτὸς ὁ κατήγορος καταδικάζει τὴν ἢν προεκάλεσε καταδικῆν.

Ἐλθωμεν νῦν εἰς τοὺς καταδικάσαντας. Οἱ ἀρχαῖοι μᾶς λέγουσιν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ μετημελήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῇ πράξει ταύτῃ καὶ ἐψηφίσαντο νὰ κατηγορηθῶσι καὶ νὰ παραδοθῶσι δέσμοι οἱ ἐξαπατήσαντες τὸν δῆμον. Ὅθεν δι' ἀπάτης παρεσύρθη ὁ δῆμος εἰς τὴν καταδικῆν ἀθῶων. Ὁ δὲ Κκαλλίξενος, ὁ εἰσηγητὴς οὗτος τοῦ περιβοήτου ἐκείνου ψηφίσματος «οὐκ ἀξιώθεις ἀπολογίας ἐδέθη καὶ ἐβρίβη εἰς τὰς φυλακάς» διαβρήξας δὲ αὐτὰς ἀπέδρα πρὸς τοὺς πολεμίους ὅπως, διαφυγὼν τὸν «θάνατον μὴ μόνον παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλησι δακτυλοδεικτούμενην ἔχη τὴν πονηρίαν παρ' ὅλον τὸν βίον.»

Τέλος ἂν οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ἑνοχοί, ἂν ἡ ἐνοχὴ αὐτῶν παρώξυνε τὸ ἱερὸν αἶσθημα συγγενικοῦ φίλτρον, ἂν ἡ συμπάθεια πρὸς τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀλοφυρμούς τῶν πολυπληθῶν συγγενῶν τῶν πνιγέντων ἐξῆψε τὴν θλίψιν μέχρις ἀπογνώσεως, καὶ παρεδιέσθησαν μὲν πᾶσι αἱ ὑπὲρ τῶν κατηγορουμένων ἐγγυήσεις, ἀλλ' ὁ πέλεκυς τῆς δικαιοσύνης, ἂν καὶ ἀτάκτως πεσὼν, οὐδὲν ἤστον προσέβλεπεν ἀσεβεῖς πρὸς τοὺς συμπατριώτας ἀνδράς, πῶς δὲν συνεστάλησαν οἱ κατήγοροι καὶ οἱ δικασταὶ νὰ πέμ-

(1) Ξενοφ. β. 3.

ψωσι εἰς τὸν θάνατον καὶ τὸν Λυσίαν ἕνα τῶν δέκα ναυαγῶν ὄντα καὶ μόλις ἐκ τῶν κυμάτων περιωθέντα, ἐπὶ τῇ ἀνηκούστῳ κατηγορίᾳ ὅτι δὲν ἐφρόντισεν αὐτὸς ὁ σωτηρίας δεόμενος νὰ σώσῃ τοὺς συγκινδυνεύοντας;

Ἐξ ὅλων τούτων παιθόμεθα, ὅτι ἡ καταδικῆ τῶν δέκα στρατηγῶν εἶναι ἐν τῶν εὐτυχῶς σπανιωτάτων πολιτικῶν ἀνοσιουργημάτων ὅσα μᾶς ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία, ἄδικος κατὰ τοὺς τύπους, ἀδικωτέρα εἰ δυνατόν κατὰ τὴν οὐσίαν· βδελυρὰ δὲ, καθὼ ἐπαγγαυόσα τὸν ἀτιμωτικὸν θάνατον ἀνδρῶν οὐχὶ ἀδικησάντων κἠν πόνιν, ὡς λέγει ὁ Διοδώρος, ἀλλὰ ναυμαχίαν μεγίστην νικησάντων, ἀνδρῶν καὶ ἐν ἄλλαις μάχαις λαμπρῶς ἀγωνισαμένων καὶ διὰ τὰς ἰδίας ἀρετὰς τρόπαια κατὰ τῶν πολεμίων ἐγειράντων· ὁ δὲ δῆμος τότε, παρκαρρονήσας καὶ προζηυθεις ἀδικῶς ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν τὴν ὀργὴν ἀπέσκηψεν εἰς ἀνδράς οὐχὶ τιμωρίας ἀλλὰ πολλῶν ἐπαίνων καὶ στεφάνων ἀξίους.

Δὲν ἔμεινεν ὅμως ἀτιμώρητον τὸ μέγα τοῦτο κακούργημα. Πρὸς τὴν εἰλικρινῆ καὶ ἐκθυμον ὑπερησῆσαν τοιαύτης παραφρονοῦσης πολιτείας ἀπαιτεῖτο ὑπεράνθρωπος ἀρετὴ· διὸ ἡ νίκη αὕτη τῶν Ἀθηναίων ἦν ἡ τελευταία. Τὸν ἐνδοξον τοῦτον ἀγῶνα διεδέχθη ἡ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς πανωλεθρία, ἀνήκουστος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἤττα, καθ' ἣν ἡ φοβερὰ ὕλικὴ καταστροφὴ ἐπισκοπίζεται ὑπὸ τοῦ αἵσχους τοῦ καλύψαντος τοὺς νικηθέντας, διότι εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι οὐ μόνον ἀνικανότης, ἀλλὰ καὶ προδοσιὰ ἐπήγαγε τὴν καταστροφὴν αὐτὴν· 470 τριήρεις μετὰ πληρωμάτων 36,000 ἀνδρῶν ἔπεσαν εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ, ὅστις ἐπέτυχε τοῦτο χωρὶς νὰ ἀπολέσῃ μίαν τριήρην χωρὶς νὰ στερηθῇ ἐνὸς στρατιώτου.

Μετὰ τοῦτο δὲ ἐπῆλθεν ἡ πτώσις καὶ ἡ ἐσχάτη ταπεινώσις τῶν Ἀθηναίων, αἵτινες οὐδέποτε πλέον ἀνέκτησαν οὔτε μέρος κἠν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν δόξης.

ΓΕΩΠΟΝΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Ἦχοι μαθήματα ἐφηρμοσμένης Βοτανικῆς,

Διδασκόμενα

Γ Π Ο

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΟΡΦΑΝΙΔΟΥ.

Μάθημα ΣΤ'.

Περὶ ὀφθαλμῶν περὶ διακλαδώσεων

καὶ περὶ ἀρθήσεων.

(Ἰδε φυλλ. 404.)

Ἀφ' οὗ ἐξετάσαμεν τὰ φύλλα, καὶ τὰ μέρη ἐξ ὧν σύγκεινται, ἀφ' οὗ ἴδαμεν τὰ σχήματα, καὶ τὰς οὐ-

σιωδεστέρας μεταμορφώσεις αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἐξηγήσαμεν κατὰ τί συντελοῦσιν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ φυτοῦ, μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν ἄλλων ὀργάνων.

Εἴπομεν ὅτι ἡ γωνία ἤτις σχηματίζεται ἐκ τοῦ μίσχου τοῦ φύλλου καὶ τοῦ καυλοῦ ὀνομάζεται *μασχάλη*.

Εἰς τὴν μασχάλην ταύτην ἀρχίζει, εἰς τὰ περισσώτερα τῶν καλλιεργουμένων δένδρων μας, ν' ἀναπτύσσεται μετὰ τὸ ἔαρ καὶ κατὰ τὸ θέρος ἐν εἶδος ὀργάνων, τὰ ὅποια ὀνομάζομεν ὀφθαλμούς (μάτια).

Οἱ ὀφθαλμοὶ οὗτοι εἶναι ὄργανα συνήθως κωνικὰ, ἐξωγυκωμένοι περισσώτερον ἢ ὀλιγώτερον πρὸς τὴν βάσιν, καὶ λεπτότεροι καὶ ὀξείς πρὸς τὴν κύρυφν. Εἶναι δὲ προσδιορισμένοι ἀπὸ τὴν φύσιν νὰ ἐτοιμάζωσι, νὰ περικλείωσι, καὶ νὰ προφυλάττωσι πᾶσαν ἀνθησιν καὶ βλάστησιν κλάδου, ἤτις μικρὰ καὶ κοιμωμένη ἐντὸς αὐτῶν κατὰ τὸν χειμῶνα, περιμένει τὴν προσεχῆ ἀνοιξιν διὰ νὰ ἐξυπνήσῃ καὶ νὰ ἀναπτυχθῆ.

Ἐὰν σπουδάσωμεν ὅλους τοὺς ὀφθαλμούς τῶν δένδρων θέλομεν βεβαιωθῆ ὅτι περικλείουσιν ἡ μίαν γενεὰν ἀνθῶν, ἡ μίαν γενεὰν φύλλων, ἡ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ. Οἱ μέλλοντες κλάδοι τῶν δένδρων ὑπάρχουσιν ἐντὸς αὐτῶν μὲ ὄλα τῶν τὰ φύλλα, καὶ φαίνονται τρόπον τινὰ ὡς νὰ ἐπιέσθησαν ἀπὸ τὴν κορυφὴν τῶν διὰ νὰ γίνωσι βραχυτάτοι.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὀφθαλμοὶ γεννῶνται εἰς τὴν μασχάλην τῶν φύλλων, καὶ περιέχουσιν τοὺς κλάδους, ἔπεται ὅτι τὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν ἔχουσι τὰ φύλλα τοῦ δένδρου θέλουσιν ἔχει καὶ οἱ κλάδοι.— Ἐὰν τὰ φύλλα τοῦ δένδρου εἶναι ἀντίθετα, καὶ οἱ κλάδοι τοῦ εἶναι ἀντίθετοι. Ἐὰν τὰ φύλλα τοῦ εἶναι κατ' ἐναλλαγὴν, καὶ οἱ κλάδοι τοῦ θὰ ἦναι κατ' ἐναλλαγὴν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ γεννῶνται εἰς τὰς μασχάλας τῶν φύλλων εἴτε ἀνά εἷς, δηλαδὴ μεμονωμένοι, εἴτε περισσώτεροι τοῦ ἐνός, δηλαδὴ συσσωρευμένοι. Ὅταν εἶναι πολλοὶ εἴτε κείνται ὁ εἷς ἐπάνω τοῦ ἄλλου κατ' ἐπιπέδον γραμμὴν ὡς εἰς τὴν καρύαν, καὶ λέγονται *ἐπιπέδοι*, εἴτε κείνται ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου ὡς εἰς τὴν κοινὴν βερικοκκίαν καὶ λέγονται *παρακείμενοι*.

Προφυλάττωσι δὲ οἱ ὀφθαλμοὶ, πρὸ πάντων εἰς τὰ ψυχρὰ κλίματα, τὰ ἐντὸς αὐτῶν εὐρισκόμενα τρυφερὰ ἄνθη καὶ φύλλα διὰ φοιτίδων, αἵτινες ὡς τὰ λέπια τοῦ ὄψαριου ἀκουμῶσιν ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης, καὶ συγχάκις εἶναι ἐσωτερικῶς περιενδεδυμένοι, ὡς μὲ χειμερινὰ φορέματα, δηλαδὴ μὲ τρίχας πυκνάς, καὶ ἐξωτερικῶς εἶναι περιαιεμένοι μὲ ῥητίνης καὶ βάλσαμα, καὶ ἄλλας ἀναλόγους ὕλας, ὡστε οὔτε ὕδωρ, οὔτε ψύχος, οὔτε ὑγρασία δύναται νὰ ἐμῆ ἐντὸς αὐτῶν.

Λοιπὸν αἱ φοιτίδες τῶν ὀφθαλμῶν ἐπλάσθησαν διὰ

νὰ προφυλάττωσιν ὅ,τι πολὺτιμον περιέχουσιν, ἀποδεικνύεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὰ θερμὰ κλίματα αἱ φοιτίδες αὐταὶ ἐλλείπουσι, καὶ οἱ εἰς τὰς μασχάλας τῶν φύλλων γεννώμενοι ὀφθαλμοὶ, εἶναι γυμνοί, διότι οὐδένα διατρέχουσι κίνδυνον εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ὅπου διὰ τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος ἡ βλάστησις μὴ διακοπτομένη οὐδόλως, ἡ ἐπ' ὀλίγον μόνον καιρὸν διακοπτομένη, καθιστᾷ τὰ δένδρα ὄλα σχεδὸν ἀειθαλῆ.

Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι ὄργανα ἀνάλογα μὲ τοὺς βολβούς καὶ μὲ τὰ σπέρματα. Εἴπομεν ὅταν ἐξετάσαμεν τὰς ρίζας τῶν φυτῶν, ὅτι οἱ βολβοὶ εἶναι ὑπόγειοι ὀφθαλμοὶ, τῶν ὁποῖων αἱ φοιτίδες κατέστησαν παχύτεραι καὶ σαρκοῦδες. ἔχομεν δὲ τριῶν εἰδῶν βολβούς· ἁ. τοὺς *χλωροκάρους*, οἵτινες ἔχουσι πλατείας τὰς φοιτίδας, περικαλυπτομένων τῶν μικροτέρων καὶ ἐσωτερικῶν ἀπὸ τὰς μεγκλειτέρας καὶ ἐξωτερικῶς, ὡς εἰς τὸ κοινὸν κρόμμυον· β. τοὺς *φοιδωτούς* οἵτινες ἔχουσι τὰς φοιτίδας ὡς λέπια πηχέα καὶ λευκὰ, καὶ τοιοῦτοι εἶναι οἱ βολβοὶ τοῦ λευκοῦ κρίνου.— γ. Εἰς *στερεοῦς*, οἵτινες ἔχουσι ὀλίγας φοιτίδας ξηρὰς ἐξωθεν, περικλείουσι δὲ ἔσωθεν ἐν σῶμα σαρκοῦδες ὡς κάστανον, καὶ τοιοῦτοι εἶναι οἱ βολβοὶ τοῦ κρόκου καὶ ἄλλων μονοκοτυληθῶν φυτῶν.

Συγχρινόμενοι δὲ οἱ ὀφθαλμοὶ μὲ τὰ σπέρματα ὁμοιάζουσιν ἐκ τοῦ ὅτι περικλείουσιν ὡς ἐκεῖνα ἕνα βλαστὸν, διαφέρουσιν ὅμως διότι τὰ μὲν σπέρματα βλαστάνουσιν ἀνεξαρτήτως καὶ τρέφουσι τὸν βλαστὸν τῶν ἀφ' ἑαυτῶν, ἐν ᾧ οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι προσκεκολλημένοι ἐπὶ τῶν κλάδων, καὶ διὰ τῶν κλάδων τρέφουσι τοὺς βλαστοὺς τῶν.

Ἀφ' οὗ, ὡς εἴπομεν, ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἄλλοι μὲν περικλείουσιν ἄνθη, ἄλλοι δὲ φύλλα, καὶ ἄλλοι ἄνθη καὶ φύλλα ὁμοῦ, ἔπεται ὅτι ἐὰν δυνηθῶμεν νὰ γνωρίζωμεν ἐκ χηρκατηριστικῶν ἐξωτερικῶν ποῖοι ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν περικλείουσι τὰ ἄνθη καὶ ποῖοι τὰ φύλλα, θέλομεν ὀδηγηθῆ εἰς τὸ κλάδευμα τῶν δένδρων μας, ἀφαιροῦντες πᾶν ὅ,τι περισσεύει, καὶ ἀφίνοντες πᾶν ὅ,τι μᾶς ἀναγκαῖοι. Διότι ἐὰν κλαδεύωμεν ἄνευ λόγου καὶ τυφλῶς οὕτως εἰπεῖν, καθὼς κάμνουσι κατὰ δυστυχίαν εἰς τὴν πατρίδα μας οἱ περισσότεροι ἰδιοκτῆται, ὅταν τοῖς ἔλθῃ ὄρεξις νὰ κλαδεύωσι τὰ δένδρα τῶν, κινδυνεύομεν, ἡ τοὺς ἀναγκαιοῦντας διὰ τὴν ζωὴν τοῦ δένδρου μας κλάδους ν' ἀφαιρέσωμεν, ἡ τὸ εἰσόδημά μας νὰ καταστρέψωμεν— ἡ καὶ νὰ ἀφήσωμεν περισσώτερους ἀφ' ὅσους δύναται τὸ δένδρον μας νὰ θρέψῃ καρπούς, οἵτινες καὶ κακῆς ποιότητος καρποὶ θὰ γίνωσι, καὶ τὸ δένδρον μας θὰ ἐξασθενήσῃ διὰ τὸ μέλλον.

Οἱ ἄξιοι λοιπὸν καὶ ὁπωσοῦν φωτισμένοι ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην δεινροκόμοι τῆς Εὐρώπης ποτὲ δὲν ὑποπίπτουσιν εἰς αὐτὸ τὸ μέγα λάθος, διότι γνωρίζουσι

ποιοί εκ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ δένδρου περικλείουσι μόνον ἄνθη, ποιοί περικλείουσι ἄνθη καὶ φύλλα, καὶ ποιοί περικλείουσι μόνον φύλλα.

Οἱ ὀφθαλμοὶ οἵτινες περιέχουσι μόνον ἄνθη, εἶναι σφαιρικώτεροι καὶ στρογγυλωτέρω, καί νται πρὸς τὴν βᾶσιν καὶ τὰ μέσα τῶν κλαδίων, καὶ σπανιώτατα πρὸς τὴν κορυφήν.

Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ οἱ περιέχοντες ἄνθη καὶ φύλλα εἶναι συγκριτικῶς πρὸς τοὺς πρώτους ἀξύτεροι καὶ κωνικώτεροι.

Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ οἱ περιέχοντες μόνον φύλλα εἶναι στενωτάτοι, μικρότατοι καὶ δξύτατοι. Ἐξετάσατε ἐπὶ τούτῳ τῷ σκοπῷ τοὺς ὀφθαλμοὺς μιᾶς καρποφόρουσας ἀπιδέας· καὶ θὰ δυνηθῆτε μόνον σας νὰ μάθετε αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, καὶ διακρίνετε μὲ εὐκολίαν τοὺς καρποφόρους ἀπὸ τοὺς φυλλοφόρους ὀφθαλμοὺς.

Περὶ διακλαδώσεων.

Ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν πηγάζει πᾶσα διακλάδωσις, καὶ πᾶς κλάδος δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ ὁ ἀναπτυχθεὶς ὀφθαλμὸς. Ἐξ ὧν δὲ τῶν ὀφθαλμῶν ὁ σπουδαιότερος εἶναι ὁ κατακάρυφος, ὅστις ἀναπτυσσόμενος κατ' ἔτος σχηματίζει τὸ ἀνάστημα τοῦ δένδρου.

Ὀνομάζομεν τὸν καυλὸν παντὸς φυτοῦ *ἄξονα* πρωτεύοντα, δευτερεύοντα δὲ *ἄξονα* τοὺς πρώτους ἐπ' αὐτοῦ κλάδους, καὶ εριτεύοντα τοὺς ἐπὶ τῶν πρώτων κλάδων βλαστήσαντας δευτέρους κλάδους κτλ.

Ἐὰν μετὰ τὸ πρῶτον ἔτος ὁ καυλὸς καταστραφῆ, μέχρι τῆς βᾶσεως, μένη δὲ ζῶν μόνον πλησίον τοῦ λαίμου τῆς ρίζης, γενεᾷ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ὀφθαλμοὺς κρυπτομένους πολλακίς ὑπὸ τὴν γῆν οἵτινες θὰ ἀναπτυχθῶσι πάλιν εἰς κλάδους τὸ ἐπόμενον ἔτος. Οἱ κρυπτόμενοι οὗτοι ὑπὸ τὴν γῆν ὀφθαλμοὶ μετὰ τοῦ ζῶντος μέρους τοῦ καυλοῦ ἀποτελοῦσιν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὀνομάζουσιν οἱ βοτανικοὶ *ρίζωμα*, καὶ τοιοῦτον ρίζωμα ἔχουσι τὰ περισσότερα τῶν φυτῶν τῶν ζώντων πολλα ἔτη, καὶ τῶν ὁποίων οἱ κατ' ἔτος βλαστάνοντες κλάδοι ἀνοῦσι καὶ καρποφοροῦσι καὶ καταστρέφονται μέχρι σχεδὸν τῆς βᾶσεως αὐτῶν.

Οἱ κλάδοι τῶν δένδρων συνήθως σχηματίζουσιν γωνίαν ὀξείαν, μὲ τὸν καυλὸν, ἀλλ' ἐνίοτε εἶναι καὶ ἀνοικτοί, ἐνίοτε δὲ καὶ κρέμανται. Ἐκ τῆς διευσύνσεως τῶν κλάδων καὶ τοῦ σχετικοῦ μεγέθους των, τὰ διάφορα εἶδη τῶν δένδρων λαμβάνουσι φυσιογνωμίαν τινά, διὰ τῆς ὁποίας τὰ διακρίνομεν καὶ μακρόθεν. Οὐδεὶς ἐσύγχισε μακρόθεν τὴν κυπάρισσον, διὰ τὸ κωνικὸν αὐτῆς σχῆμα, μὲ ἄλλο τι δένδρον, οὔτε τὴν ἐλάτην διὰ τὸ πυραμιδοειδὲς αὐτῆς σχῆμα, οὔτε τὴν πένιμον ἰτέαν τῆς Βαβυλωνος μὲ τοὺς κρεμα-

στοὺς κλάδους τῆς μετ' ἄλλου τινὸς ἐκ τῶν γνωρίμων φυτῶν.

Περὶ ἀνθήσεων.

Πρὶν ἐμβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἄνθους καὶ τῶν μερῶν του, ἄς ἴδωμεν πρῶτον τί ἐστὶν ἄνθησις. Ἄνθησιν ὀνομάζομεν τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον τὰ ἄνθη ἀναπτύσσονται καὶ εἶναι διατεθειμένα ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν δένδρων.

Ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ποικίλος εἰς τὰ διάφορα φυτὰ τῆς γῆς, ἀλλ' εἶναι συγγρόνως καὶ σταθερὸς καὶ χαρακτηριστικώτατος διὰ πᾶν γένος φυτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἔχωμεν γνῶσιν αὐτοῦ.

Πᾶν ἄνθος ἔχει μίαν οὐρὰν διὰ τῆς ὁποίας προσαρτᾶται εἰς τὸν κλάδον, ἥτις καλεῖται ποδίσκος· τὰ ἄνθη τὰ ὁποία δὲν ἔχουσι ποδίσκον καλοῦνται ἐπιφυῆ, καὶ ὀνομάσαμεν ἐκφυῆ καὶ τὰ φύλλα τὰ ὁποία δὲν ἔχουσι μίσχον.

Ἐὰν τὰ ἄνθη κείνται ἀνά ἕν ἐπὶ τοῦ φυτοῦ λέγονται *μεμοιωμένα*, ἐὰν κείνται πολλα ὁμοῦ λέγονται *συσσωρευμένα*, ἐὰν κείνται εἰς τὰς μασχάλας τῶν φύλλων λέγονται *μασχάλικα*, καὶ ἐὰν κείνται εἰς τὰ ἄκρα τῶν κλαδίων λέγονται *ἐπάρια*.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμοῦ τὰ ἄνθη βλαστάνουσι πολλα ὁμοῦ καὶ σχηματίζουσι διάφορα εἶδη ἀνθήσεων, τὰς ὁποίας εἶναι ἀναγκαιότατον νὰ γνωρίσωμεν.

Αἱ σπουδαιότεραι λοιπὸν ἀνθήσεις εἶναι αἱ ἀκόλουθοι·

Α^{ον}. Ὁ *βότρυς*. Εἰς τὴν ἄνθησιν ταύτην τὰ ἄνθη φύονται ἐπὶ ἐνὸς πρωτεύοντος ἄξονος καὶ ἔχουσι ποδίσκους. — Ὁ βότρυς εἶναι εἴτε ὀρθὸς εἴτε κρεμάμενος.

Β^{ον}. Ὁ *στάχυς*. Εἰς τὴν ἄνθησιν ταύτην ὁ πρωτεύων ἄξων φέρει τὰ ἄνθη ἐπιφυῆ δηλαδὴ χωρὶς ποδίσκους· διαφέρει λοιπὸν ὁ στάχυς ἀπὸ τὸν βότρυς, διότι τὰ ἄνθη του δὲν ἔχουσι ποδίσκους, ἀλλὰ εἶναι ὡς κολημένα ἐπὶ τοῦ πρώτου ἄξονος.

Γ^{ον}. Ἡ *ἀνθήλη*. Αὕτη ἡ ἀνθησις σύγκειται ἐκ διαφόρων ἄξόνων· δηλαδὴ πρώτου, ὅστις φέρει δευτέρους, καὶ οἱ δεύτεροι τρίτους, οἵτινες φέρουσι τὰ ἄνθη· ἡ ἀνθήλη ἔχει σχῆμα πυραμιδοειδὲς καὶ δύναται νὰ ἀναλυθῆ εἰς τόσους βότρους ὅσοι εἶναι οἱ δευτερεύοντες κλάδοι τῆς. Ἐὰν ἡ ἀνθήλη ἔχει τοὺς μέσους κλάδους τῆς μεγαλητέρους, καὶ μικροτέρους τοὺς πρὸς τὴν βᾶσιν τῆς καὶ τὴν κορυφήν τῆς, ἡ ἀνθήλη τότε καλεῖται *θύρσος*.

Δ^{ον}. Ὁ *κόρυμβος*. Καλεῖται οὕτως ἡ ἀνθησις ἥτις ἔχει μὲν πολλοὺς ἄξονας ἀπὸ διάφορα μέρη τοῦ καυλοῦ φουμένους, ἀλλ' ὧν τὰ ἄνθη φθάνουσι εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον.

Ε^{ον}. Ἡ *σκιάς* ἢ τὸ *σκιάδιον*. Ἐὰν ὑποθέσωμεν

ὅτι οἱ ποδίσκοι τῶν ἄνθων ἢ οἱ δευτερεύοντες ἄξονες μιᾶς ἀνθήσεως, φύονται ὅλοι ὄχι ἀπὸ διάφορα μέρη τοῦ πρώτου ἄξονος, ἀλλ' ἀπὸ τὴν κορυφήν αὐτοῦ· ἡ ἀνθησις θὰ ὁμοιάζῃ μὲ μίαν ὀμπρέλαν. Οἱ ποδίσκοι τῶν ἄνθων εἰς τὴν σκιάδα καλοῦνται *ἀκτῖνες*, καὶ ἐὰν αἱ ἀκτῖνες δὲν τελευτῶσιν εἰς ἄνθος ἀλλὰ φέρουσιν ἐκάστη κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἄλλα· ἀκτῖνας ἀπὸ τῆς κορυφῆς των, τότε ἡ σκιάς ὀνομάζεται *σύνθετος* πρὸς διαφορὰν τῆς πρώτης σκιάδος ἥτις ὀνομάζεται *ἀπλή*. Εἰς τὴν κορυφήν τοῦ ἄξονος, ἐκεῖ ὅπου φύονται αἱ ἀκτῖνες τῆς σκιάδος, συσσωρεύονται καὶ τὰ μετάφυλλα, καὶ σχηματίζουσιν ἕν περιλαίμιον, τὸ περιλαίμιον τοῦτο τὸ ὀνομάζομεν καθὼς εἶπομεν *περίβλημα*. Ἐὰν δὲ καὶ τῆς συνθέτου σκιάδος, τὰ σκιάδια φέρουσιν ἄλλο μικρὸν περίβλημα τοῦτο καλεῖται *περίβληματιον*.

ΣΤ^{ον}. Τὸ *κεφάλιον*. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ ἄνθη φύονται μὲν εἰς τὴν κορυφήν τοῦ ἄξονος εἶναι ὁμοῦ ἐπιφυῆ, καὶ ἄποδα τότε θὰ σχηματίσωσι ἕνα σωρὸν πυκνὸν, ὅστις ὀνομάζεται *κεφάλιον*. Τὸ κεφάλιον ἔχει καθὼς καὶ ἡ σκιάς *περίβλημα*, καὶ ἡ πεπλατυσμένη κορυφή τοῦ ἄξονος ἐπὶ τῆς ὁποίας βραχίζονται τὰ ἄνθη ὀνομάζεται *ἀνοδόκη* ἢ *ἀνοδόκη* δὲ αὕτη εἶναι ἡ *κωνική* ἢ *σφαιρική* ἢ *κυρτή* ἢ *ἐπίπεδος* ἢ *κολή*.

Ζ^{ον}. Τὸ *σῆκος*. Εἶναι μία ἀνθησις ὀλίγον διαφέρουσα τῆς κοίλης ἀνοδόκης. Ἐὰν εἰς μίαν κοίλην ἀνοδόκην σηκώσετε ὀλίγον τὰ χεῖλη καὶ κλείσωσι ὀλίγον κατ' ὀλίγον, θὰ ἔχωμεν τὴν ἄνθησιν τοῦ σῆκου, ἥτις καλύπτεται ἐσωτερικῶς ἀπὸ πλῆθος μικρῶν ἀνθιδίων, τὰ ὁποία ἐν καιρῷ τῆς ὀριμάνσεως των γίνονται σαρκώδη.

Η^{ον}. Ὁ *ἴουλος*. Λέγεται οὕτως ἡ ἀνθησις ἐκεῖνη, ἥτις φέρει γυμνά τὰ γεννητικὰ ὄργανα τοῦ ἄνθους (δηλαδὴ χωρὶς κάλυκα καὶ στεφάνην) εἰς τὰς μασχάλας μικρῶν μεταφύλλων. — Ὁ ἴουλος εἶναι ὀρθὸς εἰς τὰς ἰτέας καὶ εἰς τὰ ἄρρενα ἄνθη τῆς Καστανίας. Εἶναι δὲ κρεμάμενος εἰς τὰ ἄρρενα ἄνθη τῆς καρύδας καὶ τῆς δρυός.

Θ^{ον}. Ἡ *διχόμητος* καὶ *τριχόμητος* *κορυφάς*. Εἶναι καὶ αἱ δύο ἀνθήσεις, τῶν ὁποίων ὅλοι οἱ ἄξονες τελευτῶσιν εἰς ἕν ἄνθος καὶ διακλαδίζονται κανονικῶς εἰς δύο ἢ τρεῖς κλάδους ἀντιθέτους.

Ι^{ον}. Ἡ *σκορπειοειδὴς* *κορυφάς*. Ἡ ἀνθησις αὕτη εἶναι διπλωμένη ἀπὸ τὴν κορυφήν ὡς ἡ οὐρά τοῦ σκορπίου ἑλικοειδῶς· καὶ ἐν ᾧ βαθμηδὸν ἀναπτύσσονται τὰ ἄνθη τῆς, εὐθύνεται, ὅταν δὲ ἀναπτυχθῆ τὸ τελευταῖον ἄνθος τις τότε εἶναι εἰς εὐθύτητα ἄξων. — Ἡ περιέρχουσα αὕτη ἀνθησις θεωρεῖται ὡς τὸ ἐν τέταρτον τῆς διχομητοῦ κορυφᾶδος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀφῆρησαν τὰ τρία τέταρτα.

Ἀρ οὐ τῶρα ἐγνωρίσαμεν τὰς οὐσιωδεστέρους ἀν-

θήσεις, θέλομεν ἀρχίσει τὴν περιγραφὴν τοῦ ἄνθους. — Καὶ τοῦτο θέλομεν κάμει εἰς τὸ προσεχὲς μᾶθημα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΣ

Εἰς τὴν

NEAN ΓΗΝ (*).

Ἐφθάσαμεν εἰς Τρουρὴ, μικρὴν κώμην ὀλίγον ἀπέχουσαν τοῦ Χάλιφαξ, ὅπου ἡ ἐπιμέλεια τοῦ ἀνθρώπου ἀγωνίζεται νὰ καταστήσῃ τὴν γῆν ὀπωσοῦν γόνιμον. Τὴν κώμην ταύτην συγκροτεῖ σειρά ὠραίων ξυλίνων οἰκιῶν, τῶν πλείστων μονορόφων, καθάρως ἐξωγραφημένων καὶ τὴν ὄψιν φαίδρων. Προηγείται δὲ αὐτῶν αὐλὴ καὶ φραγὴ, τῆς ὁποίας οἱ πάλοι ἐπιμελῶς ῥυκανισμένοι, λευκοὶ ἢ μαυρωποὶ περιστοιχίζουσι τὴν λεωφόρον. Εἰς τὰς αὐλὰς ὁμοῦ ταύτας δὲν βλαστάνουσι πολλα φυτὰ· ὀλίγα μόνον στελέχη ἀκακίων δίδουσι τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ γίνωσι ποτε δένδρα, ἀν ὁ θεὸς χάριση εἰς αὐτὰ ζῶην.

Τὸ διδασκαλεῖον, φέρον τὴν σημαίαν τῆς ἀποικίας, διεκρίνετο μεταξὺ ὧν τῶν οἰκιῶν διὰ τὴν κομφοτέρην αὐτοῦ κατασκευὴν καὶ τὴν μεγαλητέραν ἔκτασιν. Εἰσελθόντες δὲ ὠδήγησαν ἡμᾶς εὐθὺς εἰς τὰς διαφόρους τάξεις. — Σκοπὸν τὸ κατάστημα τοῦτο ἔχει τὴν μόρφωσιν διδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, δι' ὅλην τὴν νέαν Σκωτίαν καὶ τὸ Βρετανικὸν Ἰκρωτήριον· προστετήθησαν δὲ καὶ τάξεις τῆς κατωτέρας διδασκαλίας ὅπως σπουδάζουσι τὰ παιδικὰ τοῦ τόπου.

Εἰς τὴν πρώτην αἴθουσαν ἴδομεν καθέδραν ὑψηλὴν, ὅπου ἴστατο ὀρθία γυνὴ ἰσχυρὴ, φέρουσα ἔνδυμα μαῦρον καὶ ἔχουσα δύο βοστρύχους πίπτοντας παραλλήλως πρὸς τὴν μακροτάτην αὐτῆς ῥίνα.

Ἀντικρὸ τῆς σιδύλλης ταύτης, ἐπὶ ξυλίνου ἀμφιθεάτρου, ἦσαν παρατεταγμένα τεσσαράκοντα περίπου παιδικὰ τριῶν ἕως πέντε ἐτῶν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντα προσπλωμένους ἐπ' αὐτῆς. Μετὰ μεγίστου δὲ κόπου κατῴρθωσε νὰ μὴ καταστραφῆ ἀπαισίως ἡ ἀκίνησις τῶν νέων αὐτῶν μαθητῶν ἕνεκα τῆς εἰσόδου ἡμῶν. Καὶ ὅπως ἐμποδίσῃ αὐτοὺς τοῦ νὰ ταραχθῶσιν περιστρέφεν ἀγρίως τοὺς ὀφθαλμοὺς, οἵτινες ἐφαίνοντο ὀλίγον συνειθισμένοι νὰ ἐκφράζουσι συμπάθειαν.

Πρῶτον οἱ μαθηταὶ διετάχθησαν νὰ ἐκτελέσωσι εἶδος μελοποιίας, συνοδουμένης ὑπὸ κινήσεων τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, μιμούμενοι τὴν διδασκαλίαν. Ἡ ἀκνησις αὕτη χρησιμεύουσα εἰς τὸ νὰ τοὺς

(* Voyage à Terre-Neuve par le Comte A. de Gobineau.

διδάσκη νὰ διακρίνωσι τὴν δεξιὰν ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, νὰ μάθωσι τί εἶναι ὁ ποῦς καὶ κατὰ τί διαφέρει τῆς κεφαλῆς, τῶν βραχιόνων, καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν των ἐπὶ τῶν σοβαρῶν τούτων ἀντικειμένων, μοὶ ἐφάνη περαιοτέρην παντὸς ὅ,τι ἴδον εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ τις θέμα περιεργότερον τῆς μελαίνης ἐκείνης γυναικὸς, ψαλλούσης κακοήχως ἀνοησίας καὶ κινουμένης ὡς ἄλλη μαινὰς μετὰ τοῦ σωροῦ τῶν παιδίων, καὶ τοῦτο ὅπως ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀληθείας, αἰτινας εἰς πάντα ἄλλον τόπον διδάσκονται ἄνευ τοσοῦτου θορύβου. Ἀλλ' ὅπως φανώμεν ἐντελεῖς, δίκαιον εἶναι νὰ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ συστήματος τούτου εἶναι τὸ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν φαντασίαν τῶν παιδίων, ἀπὸ τῆς κατωτάτης αὐτῶν ἡλικίας, ἰδέας θετικὰς, καὶ νὰ ἐμποδίσῃ αὐτοὺς τοῦ νὰ περᾶδιδωνται εἰς ὄνειροπολήματα.

Ἄπασαι αὐταὶ αἱ μικραὶ μηχαναὶ ἐξετέλεσαν τὰς χειρονομίας μετὰ μεγίστης ἀκριβείας, καὶ μετὰ μικρὸν ἐλησμόνησαν ἐντελῶς τὴν παρουσίαν τῶν ξένων, ἐκτὸς ἐνὸς μόνου τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν. Ὅσον καιρὸν ἐμείναμεν ἐκεῖ ὑπῆρξεν ἀδύνατον νὰ ἀποσπάσῃ ἀφ' ἡμῶν τὰ βλέμματά του, τὰ ὁποῖα ἐξέφραζον μεγίστην ἀπορίαν. Μάτην ἡ διδασκάλισσα ἐφώναζε δεκάκις, « Ἰωάννη! » ἢ ἀγρία αὐτῆς φωνὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν τάξιν. Περιεργον θὰ ἦτο νὰ μάθῃ τις ὁποῖα ὑπῆρξεν ἡ τύχη τοῦ Ἰωάννου μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μας. Τὸ νὰ ὑποπέσῃ τις εἰς τοιοῦτον ἐγκλημα ἀποδεικνύει βεβαίως ὅτι δὲν ἔχη νοῦν ἐντελῶς θετικόν, καὶ δίδει δικαίως ὑποψίας ὅτι ἡ φαντασία τῆς νέας ἐκείνης κεφαλῆς εἶναι δυσχλίνωτος. Τί ἄρα γε δύναται νὰ πράξῃ τις ὅπως δαμάσῃ διαθέσιν ὀλεθρίαν;

Εἶναι δύσκολον νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι μεταχειρίζονται ἐπὶ τοῦτο τὴν ῥάβδον, διότι ἡ μέθοδος δὲν εἶναι ἀρκετὰ συνετὴ οὔτε ἀξία τοῦ συστήματος τούτου· βεβαίως θὰ ἔχωσιν ἄλλον τρόπον, ἔχοντα τὴν τάσιν τοῦ νεωτέρου πνεύματος. Ἀκουσίως ἐνθυμοῦμαι τὸν Ῥάρι, ὅστις οὐδέποτε μαστιγώνει τοὺς ἵππους του, οὔτε κακομεταχειρίζεται αὐτοὺς, ἀλλὰ κατορθώνει διὰ πρότητος νὰ τοὺς ἀφανίζῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε κἀθιδροὶ, τρέμοντες, ἐκνευρισμένοι καὶ ἐλεεινοὶ δὲν ἔχουσι πλέον οὔτε ἴχνο· δυνάμει, οὔτε θέλησιν ἀντιστάσεως. Βεβαίως δὲν γυμνάζουσι τὰ παιδιά διὰ τρόπον τοσοῦτον αὐστηροῦ, ἀλλὰ πιθανῶς ἡ πρότης τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται ὅπως ἐκρίζωσωσιν ἀπὸ τῶν νέων αὐτῶν κεφαλῶν τὰς φυσικὰς τάσεις, φέρει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα διὰ μέσων ἀναλόγων.

Μετὰ τὴν γυμναστικὴν αὐτὴν τῆς ὑψηλῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ὁποίαν περνευρέθημεν, καὶ ἦτις βε-

βαίως ἐγχαράττει ἐντυπώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας διπλασσεται ἅπας ὁ βίος, ἴδομεν νέον γύμνασμα οὐκ ἦτον σπουδαῖον. Ἡ διδασκάλισσα εἶπεν εἰς τὰ παιδιά νὰ γράψωσιν ἐκ στήθους διαφόρους πράξεις εὐκόλους τῆς ἀριθμητικῆς, καὶ ὅλοι ἐθαυμάσαμεν τὴν ταχύτητα μετὰ τῆς ὁποίας οἱ μικροὶ αὐτοὶ λογίσται συνήθροισαν καὶ διήρσαν πολλοὺς ἀριθμούς.

Δὲν ἐγένετο ἐρώτησις εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἡ διδασκάλισσα ἔθετε τὸ πρόβλημα καὶ περιέμενε. Μετὰ μικρὸν ἀριθμὸς τις μικρῶν χειρῶν ἠγείρατο, ὅπως δείξωσι ποιοὶ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἱκανοὺς νὰ ἀπαντήσωσιν, ἡ δὲ διδασκάλισσα ἐπρόφερε τότε τὸ ὄνομα ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, καὶ ὁ φέρων τὸ ὄνομα ἐκεῖνο ἔδιδε τὴν περιμενομένην λύσιν. Ἐνίστε ὅμως ἔσφαλε, καὶ τότε ἡ διδασκάλισσα ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παρατηρήσεως ἐξεφώνει ἕτερον ὄνομα. Ἄν δὲ ἡ νέα ἀπάντησις ἦτο ὀρθή, οὐδεὶς ἔπαινος ἀντήμειβεν αὐτήν, ἀλλ' ἐτίθετο ἄλλη ἐρώτησις. Ἐξελπέ τις εὐκόλως ὅτι τὰ παιδιά ἤκουον μετὰ μεγίστης προσοχῆς, ἐσκέπτοντο καὶ προσεπάθουν νὰ ἀναδειχθῶσιν. Αἰσθημα ἀμίλλης πολλὰ καταφανοῦς παρετηρεῖτο μεταξὺ αὐτῶν, καὶ εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐπεθύμουν νὰ νικήσωσιν τὸ ἐν τὸ ἄλλο ἄχι χάριν τιμῆς, ἀλλὰ χάριν θριάμβου.

Μετὰ τινὰς στιγμὰς ἡ διδασκάλισσα ἤρχισε νὰ ψάλλῃ ὕμνον, ἅπαντα δὲ τὰ παιδιά ἐγαρθέντα καὶ ἐνώσαντα τὰς χεῖρας αὐτῶν ὅπισθεν τῆς βίχης, ἤρχησαν καὶ αὐτὰ νὰ ψάλλωσι καὶ νὰ διέρχωνται ἐνώπιον ἡμῶν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἀφ' οὗ δὲ ἐστράφησαν οὕτω πως ἅπαξ ἢ δις περὶ τὴν αἴθουσαν, ἐπανελάμβανον τὰς πρώτας θέσεις, ἡμεῖς δὲ ἐξήλθομεν ὅπως ἴδωμεν ἄλλην τάξιν.

Εἰς ταύτην οἱ μαθηταὶ ἦσαν ἀπὸ δέκα ἕως δεκαπέντε ἐτῶν, καὶ τὰ μὲν κοράσια ἴσταντο ἐξ ἐνὸς μέρους, τὰ δὲ ἄρρενα ἐκ τοῦ ἑτέρου. Νέος διδάσκαλος τὴν κόμην ἔχων κομψήν, τὸ δὲ ὕφος ψυχρότατον, ἐκάθητο εἰς τὴν καθέδρην. Ναι μὲν δὲν εἶχε μορφήν λογιωτάτου, εἶχεν ὅμως πρόσωπον μεσίτου καὶ ἱεροκῆρυκος αἰρετικοῦ. Βεβαίως, ποτὲ ὁ ἔρωσ ὁποίου δήποτε πράγματος δὲν εἶχε κεντήσῃ τὴν καρδίαν, οὔτε σκιάσει τὸν νοῦν αὐτοῦ.

Ἐπρότεινε μετ' ἀδιαφορίας ἐρωτήσεις περὶ γεωγραφίας καὶ περὶ ἱστορικῶν χρονολογιῶν· χεῖρες τινὲς ἠγέρθησαν καὶ ἐκεῖνος ἐπρόφερεν ἐναλλάξ ὀνόματα κορασίων καὶ ἀρρένων. Αἱ ἀπαντήσεις ἐγένοντο ἄνευ προθυμίας καὶ ἦτο φανερόν ὅτι τὸ ἀκροατήριον οὔτε ἐνδιαφέρετο οὔτε εἶχε πολλὰς γνώσεις ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν. Καὶ διδάσκαλος καὶ μαθηταὶ ἐφάνοντο ἐκτελοῦντες χρέος ὀχληρῶν ἐνασχολούμενοι περὶ τοιαῦτα.

(Ἔπεται συνέχεια.)